

Projektas „Kūrybiškumo ugdymas: tyrimai ir metodika“
Nr.VP1-2.2-ŠMM-05-K-02-029

**KŪRYBIŠKUMO UGDYMOUI PALANKIOS APLINKOS MOKYKLOJE
TYRIMAS
TYRIMO ATASKAITA**

Vilnius

2011

Projektą „Kūrybiškumo ugdymas: tyrimai ir metodika“ (SFMIS Nr. VP1-2.2-ŠMM-05-K-02-029) finansuoja Lietuvos Respublika. Projektą iš dalies remia Europos Sąjunga.

Projektą vykdo:

Kauno rajono švietimo centras

VšĮ Šiuolaikinių didaktikų centras

Kauno r. Domeikavos gimnazija

Klaipėdos Vydūno vidurinė mokykla

Trakų r. Onušio vidurinė mokykla

Ukmergės r. Siesikų vidurinė mokykla

Vilniaus Gerosios Vilties vidurinė mokykla

Tyrimo vykdytojas VšĮ Šiuolaikinių didaktikų centras

Tyrimą atliko ir ataskaitą rengė:

Girdzijauskienė Rūta

Penkauskienė Daiva

Sruoginis Laima Vincė

Bukantienė Janina

Grinytė Lina

Matonytė Asta

Turinys

Įvadas.....	4
1. Kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos tyrimų, atliktų užsienyje ir Lietuvoje, apžvalga.....	6
1.1. Kūrybiškumui palankios aplinkos charakteristikos.....	6
1.2. Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymui palanki aplinka mokykloje.....	8
2. Kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos tyrimas.....	15
2.1. Tyrimo metodika.....	15
2.2. Tyrimo rezultatai.....	18
Išvados.....	32
Literatūra.....	34

Įvadas

Šiuolaikinių mokslininkų darbuose kūrybiškumas nagrinėjamas kaip sudėtingas ir daugialypis fenomenas. Kai kurie autoriai kūrybiškumą sieja su individo mąstymu ar gebėjimais, kiti analizuoja kaip kūrybos procesą ir jo rezultatus. Dar kiti mokslininkai siekia ištirti kūrybiškos asmenybės savybes. Paskutiniaisiais dešimtmečiais kūrybiškumas analizuojamas sudėtingame asmenybės, visuomenės ir kultūros kontekste. Holistiniu, t. y. visuminiu, požiūriu kūrybiškumas apima daugelį kūrybos procesą lemiančių veiksnių (gabumus, gebėjimus, asmenybės savybes, motyvaciją, kūrybinės veiklos patirtį ir kt.). Pripažįstama, jog kūrybiškumo plėtotė priklauso nuo to, kokioje aplinkoje asmuo kuria ir kaip įvertinamas jo kūrinys.

Aplinka yra kūrybiško žmogaus ugdymo veiksnys, nes žmogaus kūrybinė saviraiška įmanoma tik tam tikroje socialinėje aplinkoje. Kūrybiškumui palanki aplinka – sudėtingas ir daugiamatis fenomenas. Ją sudaro gamtinių, geografinių, klimatinių, socialinių, kultūrinių sąlygų visuma, kurioje gyvena individas ar žmonių grupė. Analizuojant kūrybiškumo plėtotę įtaką darančius veiksnius mokslinėse publikacijose aptariamos mikro ir makro aplinkos charakteristikos.

Makroaplinka (istorinė, socialinė, kultūrinė aplinka) charakterizuojama tokiais aspektais:

a) *istorinė aplinka* (kūrybiškumas priklauso nuo to meto egzistuojančios visuomenės požiūrio, turimos informacijos, jos prieinamumo, pavienių veikos sričių išsivystymo ir hierarchinės padėties);

b) *kultūrinė aplinka* (kūrybiškumas priklauso nuo pavienėse kultūrose vyraujančių tradicijų, individo vietos visuomenėje sampratos);

c) *religinė aplinka* (kūrybiškumas priklauso nuo išpažįstamo tikėjimo, asmenybės dvasinio gyvenimo sampratos konkrečioje religijoje);

d) *socialinė aplinka* (kūrybiškumas priklauso nuo šalies socialinės struktūros, valdymo pobūdžio, visuomenės dinamiškumo);

e) *ekonominių išteklių* (kūrybiškumas priklauso nuo investicijų moksliniams tyrinėjimams ir meninei veiklai).

Nuo istorinių, kultūrinių, socialinių, politinių, ekonominių veiksnių priklauso visuomenės susidomėjimas kūrybine veikla, jos inicijavimas ir palaikymas. Nors manoma, kad makroaplinkos įtaką labiau jaučia garsūs kūrėjai ar jų grupės, vis dėlto minėti veiksniai visiems žmonėms sudaro bendrą, nuo jų veiklos nepriklausantį palankios arba nepalankios aplinkos foną, kuris skatina arba blokuoja kūrybiškumą.

Kita vertus, kiekvienas žmogus veikia labai apibrėžtoje socialinėje aplinkoje, kurioje kūrybinės iniciatyvos palaikomos arba nepalaikomos, sprendimai pripažįstami arba nepripažįstami, asmuo skatinamas tolesniems ieškojimams arba sulaukia aplinkinių pasipriešinimo. Todėl didžiausią įtaką žmogaus kūrybinei raiškai daro artima aplinka - mikroaplinka (šeima, mokykla, darbas). Išskiriami tokie mikroaplinkos komponentai:

a) *šeimios aplinka* (šeimos narių bendravimo pobūdis, polinkiai, pomėgiai, tėvų profesija, tradicijos);

b) *mokyklos aplinka* (mokyklos klimatas, bendruomenės narių santykiai, materialinės sąlygos, pedagoginės idėjos, mokyklos darbo organizavimas);

c) *profesinės veiklos aplinka* (pažinimas, bendravimas, žaidimai, mokymasis, darbas, kūryba).

Šio dokumento pirmoje dalyje detaliau aptariamos su tiriamą problema susijusios kūrybiškumui palankios artimosios aplinkos charakteristikos, ypatingą dėmesį skiriant mokyklai, kaip mokytojų ir mokinių kūrybiškumo, kūrybinio mąstymo raiškos ir ugdymo aplinkai. Literatūros analizės rezultatai tapo empirinio tyrimo pagrindu, t. y. padėjo sukurti ir moksliskai pagrįsti kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymui palankios aplinkos tyrimo metodologiją.

1. Kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos tyrimų, atliktų užsienyje ir Lietuvoje, apžvalga

1.1. Kūrybiškumui palankios aplinkos charakteristikos

Pastarąjį dešimtmetį paskelbta nemažai darbų, analizuojančių palankios, padedančios plėtoti kūrybiškumą ir kūrybinį mąstymą aplinkos charakteristikas. Mokslininkų darbuose pabrėžiama, jog puoselėjant kūrybiškumą, nepriklausomai nuo jo raiškos srities ar darbo pobūdžio, kūrybiškumo ugdymui palankiai aplinkai būdingi panašūs požymiai. Autoriai pateikia skirtingus aplinkos bruožų derinius. Pirmoje lentelėje pateikiamos įvairių tyrinėtojų išskirtos kūrybiškumui palankios aplinkos charakteristikos.

1 lentelė. Kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos charakteristikos

Autorius, publikacijos metai	Kūrybiškumui palankios aplinkos aspektas	Charakteristikos
Grakauskaitė, 2006	Psichologinis klimatas	<ul style="list-style-type: none"> • pozityvus požiūris į veiklumą, iniciatyvą, išradingumą, darbą; • gyvenimo prasmingumo nuostata; • kitoniškumo (asmenybės, idėjų, veiklos, siekių) toleravimas; • asmens autonomijos gerbimas – teisės nusišalinti, vadovauti pačiam sau ir turėti savo požiūrį pripažinimas; • laisvė eksperimentuoti – bandyti, klysti, pradėti iš naujo ir nebūti už tai pasmerktam ar išjuoktam; • žaismingumas, humoras.
Grakauskaitė, 2006	Fizinės aplinkos savybės	<ul style="list-style-type: none"> • vizualių detalių gausa; • natūralios gamtos vaizdai už lango arba jų kompensavimas kambariniais augalais, paveikslais; • natūralios apdailos medžiagos; • šiltų spalvų vyravimas arba malonūs kontrastai.
Stepanova, Grigorenko 2006	Kūrybinė aplinka	<ul style="list-style-type: none"> • integruotos veiklos, kurios skatina smalsumą, kūrybinį aktyvumą, savarankišką mokymąsi, holistinį pasaulio suvokimą; • kūrybiškumo pavyzdžių buvimas ir nedidelis formalus reguliavimas; • emocinis saviraiškos skatinimas; • pakankamas kiekis mokomosios medžiagos; • nereikalavimas pristatyti kūrybos rezultatus.
Druzhinin, 1999	Artimiausia kūrybiškumui palanki aplinka	<ul style="list-style-type: none"> • neapibrėžtumo toleravimas; • galimybė pritaikyti įvairius požiūrius; • kūrybiško elgesio ir rezultatų pavyzdžiai; • daugiareikšmė aplinka; • keleto kūrybos rezultatų pristatymo bei skirtingų požiūrių realizavimo galimybė.
West, 1990	Kūrybinė aplinka	39 teiginiai suskirstyti į 4 kategorijas: <ul style="list-style-type: none"> • vizija; • dalyvavimo saugumas;

		<ul style="list-style-type: none"> • parama inovacijoms; • orientacija į tikslus.
Ekvall, 1997, Dackert, 2001, Sahlin, 2001	Kūrybiškas klimatas	<ul style="list-style-type: none"> • šilta atmosfera; • atvirumas ir kilnumas; • bendrumo, priklausomybės grupei jausmas; • pasitikėjimas ir tolerancija; • intelektualinis smalsumas, laisvės pojūtis, kai kiekvienas nėra įpareigotas laikytis formalumų; • kompetentingi kolegos; • žinojimas, kas yra žinoma ir kas nežinoma; • saugumo jausmas ir intelektualinė draugystė; • pagalba idėjų turinčiam; • reguliarūs susitikimai ir keitimasis idėjomis.
Gebert, 2002, Krause, 2004	Kūrybiška atmosfera	<ul style="list-style-type: none"> • smalsumo, mąstymo ir veiklos skatinimas stimuliuojant mokymosi ir darbo procesą; • orientacija į tikslus ir vidinė motyvacija; • atvirumo ir pasitikėjimo atmosfera; • asmeninės laisvės ir nonkonformizmo skatinimas; • paskatos pokyčiams; • nebijojimas permainų; • profesinis stimuliavimas.
Segure, Dominguez, 1998; Penavos, 2000; Fleith, 2002	Kūrybiškumui palanki aplinka	<ul style="list-style-type: none"> • kolegų palaikymas; • optimali organizacijos struktūra ir kultūra; • iniciatyvi ir palaikanti administracija; • asmeniniai ryšiai.
Wermke, 1989	Kūrybiškumui palanki aplinka	<ul style="list-style-type: none"> • veiklos laisvė; • galimybė tyrinėti kasdieninį gyvenimą ir atrasti naujas perspektyvas; • paskatos kurti svajonių pasaulį; • galimybė abejoti stereotipine komunikacija ir įveikti jos apribojimus.
De la Torre 1987	Kūrybiškumui palanki darbinė atmosfera	<ul style="list-style-type: none"> • pasitikėjimas; • baimingumo nebuvimas; • produktyvumas; • saviraiškos laisvė; • grupės narių tarpusavio priklausomybė; • veiklos produktyvumas/našumas.
Meissner, 1989	Kūrybiškai dirbančių įstaigų atmosfera	<ul style="list-style-type: none"> • tikslų reikšmingumas; • atvira komunikacija; • pastovūs oficialūs susitikimai; • informacijos laidumas; • profesionali aukštesnes pareigas einančiųjų pagalba.

Apibendrinant informaciją apie kūrybiškumo plėtotei palankios aplinkos charakteristikas jas galima skirti į tokias subkategorijas:

- Pozityvus požiūris į pokyčius (parama inovacijoms, paskatos pokyčiams, nebijojimas permainų, teigiamas požiūris į veiklumą, iniciatyvą, išradingumą, darbą ir kt.);

- Pasitikėjimu ir pagarba grįsti tarpasmeniniai santykiai (asmens autonomijos gerbimas, kitoniškumo (asmenybės, idėjų, veiklos, siekių) toleravimas, atvirumas ir kilnumas, tolerancija ir saugumo jausmas, baimingumo nebuvimas ir kt.);
- Veikimo laisvė ir savarankiškumas (saviraiškos palaikymas, galimybė pritaikyti įvairius požiūrius, neapibrėžtumo toleravimas, asmeninės laisvės ir nonkonformizmo skatinimas, galimybė eksperimentuoti, bandyti, klysti, pradėti iš naujo ir nebūti už tai pasmerktam ar išjuoktam ir kt.);
- Bendradarbiavimas (pagalba idėjų turinčiam, atvira komunikacija, reguliarūs susitikimai ir keitimasis idėjomis, grupės narių tarpusavio priklausomybė, kolegų palaikymas, bendrumo ir priklausomybės grupei jausmas ir kt.);
- Lanksti rezultatų vertinimo strategija (keleto kūrybos rezultatų pristatymo bei skirtingų požiūrių realizavimo galimybė, nereikalavimas pateikti kūrybos rezultatus ir kt.);
- Kūrybiškumo pavyzdžiai (kompetentingi kolegos, kūrybiškos asmenybės komandoje, kūrybiško elgesio ir rezultatų pavyzdžiai ir kt.);
- Tinkama fizinė aplinka (natūralios apdailos medžiagos, šiltų spalvų vyravimas arba malonūs kontrastai, vizualių detalių gausa ir kt.).

1.2. Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymui palanki aplinka mokykloje

Nors kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos charakteristikos būdingos visoms žmogaus veiklos sritims, tačiau analizuodami mokyklos aplinką tyrėjai linkę detalizuoti daugumą jos aspektų, pateikti specifinių išvalgų, išsakyti kritinius situacijos vertinimus. Literatūros apžvalgoje (Ferrari, Cachia, Punie, 2009), skirtoje inovatyvumo ir kūrybiškumo švietime teoriniams pagrindams aptarti, teigiama, kad nepaisant prielaidos, jog kūrybiškumas gali būti laikomas dabartinio švietimo ikona, esama tvirtinimų, kad mokyklos ir pedagogai kūrybiškumą tiesiog „žudo“. Taip yra todėl, kad formaliajame švietime vyrauja tendencija „ieškoti atsakymo, kuris jau yra žinomas prieš užduodant klausimą“. R. A. Beghetto (2007) manymu, mokykla linkusi palankiai vertinti standartinius, o ne unikalius atsakymus. Mokymo kultūra kūrybiškų atsakymų nelaiko vertingais. Mokytojai akcentuoja tinkamumą, kompetentingumą ir poreikį vengti klaidų. Visa tai trukdo plėtoti kūrybiškumą.

V. Vaicekauskienės parengtoje švietimo politikos problemos analizėje (2009), skirtoje kūrybiškumo sampratos ir jo ugdymo mokykloje klausimams aptarti, (2009) šiuolaikinė mokykla apibūdinama kaip tradicinė, industrinė, su aiškiais ir griežtom taisyklėmis. Pasak analizės autorės, dabartinei mokyklai svarbu: žinios, o ne mokymosi

procesas; mokymasis sėdint, o ne pažįstant pasaulį įvairiais būdais; nustatytas mokymo(si) ritmas be galimybės keisti pamokų ar pertraukų trukmę; instrukcijos ir atsiskaitymas už jų vykdymą, bet ne klijovimasis savo pačių mokymosi galiomis; išorinė, o ne vidinė motyvacija; efektyvaus vertinimo, o ne efektyvaus mokymosi kultūra; formali sėkmė, nepripažįstant galimybės klysti ir tokiu būdu mokytis. Tokioje mokykloje stokojama humoro, laisvės, žaismės, saugumo ir džiaugsmo.

R. Florida (2001) teigimu, kuriant palankią ir patrauklią aplinką žmonėms, nėra vieno visada ir visur tinkančio modelio, nes visi žmonėms skirtingi, tačiau visiems reikia atviros ir įgalinančios aplinkos. Aplinka neturi būti ribojanti. Autorius reikšmingomis laiko ne žinias ar akademinis pasiekimus, verslumo skatinimą ar finansinę sėkmę, kaip kūrybinio mąstymo rezultata, bet malonią, atpalaiduojančią ir natūralią aplinką, tradicines vertybes ir institucijos kultūrą. Pasak kitų autorių (Ferrari, Cachia, Punie, 2009), kūrybiškumui ugdyti ir inovatyviam mokymui įgyvendinti reikalinga kultūra, kuriai būdingas rizikavimas, o ne klaidų vengimas. Tyrimai rodo, jog turi būti laikomasi bendro požiūrio, kad kūrybiškumas yra vertingas dalykas ir mokytojams, ir mokiniams. Toks požiūris turi būti pripažintas visuose švietimo lygmenyse. Pagrindinis iššūkis susijęs su vertybių kaita, kai pirmenybė teikiama kūrybiškumui ir inovatyvumui, t. y. gebėjimui rizikuoti, tyrinėjimui peržengiant taisykles, nonkonformizmui. Tokios vertybės priešingos standartiškumui, paklusnumui, taisyklingumui. Svarbu kurti demokratinę kultūrą, kur vertinamos mokinių idėjos ir nuomonės, paisoma jų interesų. Tyrėjai mano, kad klasės diskusija yra idealus laikas kritinio mąstymo gebėjimams ugdytis. Taigi, galvojant apie kultūrą svarbūs šie aspektai (Ferrari, Cachia, Punie, 2009):

- *Skatinanti aplinka* Tolerantiškoje aplinkoje pripažįstamas asmens kūrybiškumas, įgalinantis mokinį žinoti, kada būti originaliam, o kada prisitaikyti. Nors mokytojas yra pagrindinis ugdomosios sąveikos veikėjas, mokiniai yra ugdymo proceso centre. Negrėsminga, saugi mokymosi aplinka.
- *Įsitraukimas*. Kuriama kultūra, kur apdovanojama už sunkų darbą, bet leidžiama būti smagiems, juokauti. Suteikiama svarių priežasčių įsitraukti į užduoties atlikimą, pripažįstami mokinių interesai.
- *Kūrybiškumas kaip vertingas dalykas*. Kuriama kultūra, kurioje kūrybiškumas suvokiamas kaip gilus žinojimo ir mąstymo gebėjimų ugdymo veiksnys. Kūrybiškumo vertingumas pripažįstamas visuose lygmenyse. Suvokiama, kas yra kūrybiškas mokymasis ir inovatyvus mokymas ir kas juos ar kokias pasekmes jie sukelia?
- *Rizikavimo kultūra*. Kuriama kultūra, kuri skatina rizikavimą, suteikia galimybių bandyti prieš ką nors atliekant teisingai. Kultūra, kurioje nesiekama išvengti klaidų.

- *Demokratiška kultūra.* Paisoma mokinių nuomonės. Kiekvienas dalyvauja mokymosi procese. Konstruojamas žinojimas ir aiškinamasi prasmė. Mokiniai atsakingi už savo mokymąsi.
- *Atvirumas.* Mokinių ir mokytojų atvirumas. Atviras komunikavimas visuose lygmenyse, pasitikėjimo kultūros kūrimas. Divergencijos skatinimas, ryšių tarp žmonių, idėjų, dalykinių sričių, kultūrų suvokimas.

Kryptingai analizuojant Lietuvos mokslininkų, tyrinėjusių kūrybiškumui palankų mokyklos klimata, ryškėja tendencijos aptarti bendrą mokyklos psichologinį klimata, klasės atmosferą, ugdymo proceso ypatumus, mokytojo asmenybę, fizinę mokymo(si) aplinką. Svarbiausia kūrybiškumui palankios aplinkos mokykloje charakteristika – *palankus emocinis klimatas*, kurį kuria visi mokyklos bendruomenės nariai ir kuris yra grindžiamas jų bendravimu. Kuo labiau sutampa namų, mokyklos, draugų ir visuomenės vertybės ir elgsenos, tuo greičiau ir tvirčiau plėtojamas kūrybiškumas.

Palankios mikroaplinkos kūrimui bei žmogaus kūrybinei raiškai svarbūs asmens *santykiai* su jo aplinkos žmonėmis. A. H. Maslow teigia, kad mokiniai tik tada norės sužinoti ir suprasti, jeigu jie jausis patogiai fiziniu požiūriu, jei bus psichologiškai saugūs, jausis reikalingi, bus pripažinti. Tie mokiniai, kurie jaučia, kad yra mylimi, priimami, kad jais žavimasi, bus daugiau linkę domėtis mokymusi, negu tie, kurie jaučiasi esą atstumti ir ignoruojami, klaidingai suprantami (Daukšytė, 1993). Kuo šiltesni ir pastovesni mokytojų ir mokinių santykiai, kuo geresni jų santykiai su draugais, tuo mokiniai yra jautresni, draugiškesni, atviresni kūrybiniam siekiams.

Labai svarbūs ir kiti tarpasmeniniai ryšiai, tokie kaip: mokytojas – mokyklos vadovas, mokytojas – mokytojas, mokykla - bendruomenė (Žibaitis, 1993). Vadovo pripažinimą gali nulemti ne tik visos grupės bendro tikslo žinojimas supratimas ir siekimas, bet ir ryškūs asmens bruožai - drąsa veikti ir organizuoti. V. J. Černius (1992) išskiria tokias geram vadovui būdingas charakterio savybes: aiškaus tikslo turėjimas, ištvermingumas, savęs pažinimas, noras mokytis, darbo pamėgimas, sugebėjimas patraukti, jausminis subrendimas ir t. t. Šios savybės nepaprastai reikšmingos ne tik bendraujant su mokyklos pedagogais, bet ir kuriant mokykloje kūrybiškumui palankią aplinką. A. H. Maslow (2006) nagrinėjami asmens bruožai galėtų tapti rodikliu mokyklos vadovui plėtojant gerus tarpasmeninius santykius. Mokslininkas teigia, kad „žmogus turi būti šiltas ir užjaučiantis, pakankamai pasitikintis savimi, kad sugebėtų gerbti kitus žmones. Jis turėtų būti iš esmės demokratiška asmenybė, kuri iš esmės gerbia žmones todėl, kad jie yra žmoniškai ir unikalūs. Jis turi būti saugus emociškai, jis turi pasižymėti sveika savigarba“ (Maslow, 2006, p. 295).

Ne mažiau svarbūs kūrybiškumui palankios edukacinės aplinkos kūrimui yra mokytojų tarpusavio santykiai. Jei mokytojai jaučiasi jaukiai, patogiai bendraudami vienas su kitu, tai jų vertės jausmas yra pozityvus ir jie pozityviai bendrauja su mokiniais. Pyktis, priešiškas, varžymasis su kitais, atsitolinimas nuo kitų veda į neramumą ir netoleranciją mokiniams, jų galvosenai, elgesiui. Kas nesugyvena su kolegomis, nesugyvena ir su mokiniais (Černius, 1993).

Tarpusavio supratimu ir pagarba turėtų būti paremti mokyklos ir bendruomenės santykiai, todėl kuriant palankią aplinką labai reikšmingas mokyklos ir bendruomenės santykių suregulavimas. Jis neįmanomas be abiejų pusių susitarimo ir pagarbos. Ir mokykla, ir bendruomenė turi būti atsakingos už jauno, kūrybingo žmogaus ugdymą: mokykla turi garantuoti ugdymo kokybę, bendruomenė – prisidėti prie ugdymo sąlygų ir kartu, nors ir netiesiogiai, daryti įtaką ugdymo kokybei (Marcelionienė, 1993).

Klasės atmosfera gali arba sužlugdyti kūrybingumą arba paskatinti. Svarbu sukurti saugią psichologinę aplinką tam, kad kiekvienas galėtų išreikšti savo kūrybingumą. Jeigu mokytojas ir bendraamžiai netoleruoja mokinių individualumo, yra kritiškai nepavykusiems bandymas, mokinys bijos eksperimentuoti ir kūrybingai rizikuoti. Klasėje turi vyrėti pakantumas skirtumams, atvirumas ir tolerancija pokyčiams, lanksti nuobaudų sistema, kūrybinė atmosfera (Urban, 2007). Klasės atmosfera turi skatinti smalsumą, entuziazmą ir norą veikti, turi būti priimamos ir vertinamos įvairios nuomonės, skatinamas neformalus bendravimas, raginama imtis iniciatyvos, atsisakoma kritikos ar nuobaudų, jei kas nepasiseka, turtinami mokinių įspūdžiai ir vaizduotė (Vaicekauskienė, 2009).

Klasės savitumas atsispindi tarpusavio santykiuose, elgesio normose, mokinių hierarchijoje, viešai ir neviešai reiškiamuose tiksluose, viltyse (Černius, 1992). Mokytojo pareiga sukurti klasėje tokią atmosferą, kuri būtų palanki mokiniams, padėtų tenkinti visus jiems reikšmingus poreikius. L. Dubosaitė (2000) išskiria tokius klasės atmosferos rodiklius, kurie glaudžiai siejami su kūrybiškos atmosferos charakteristikomis:

2 lentelė. Palankios klasės atmosferos charakteristikos

Palanki atmosfera	Nepalanki atmosfera
Atvirumas	Gynybiškumas
Drąsa	Baimė
Priėmimas	Atstūmimas
Priklausomybė	Atmetimas
Pasitikėjimas	Įtarumas
Teigiami lūkesčiai	Neigiami lūkesčiai
Tvarka	Chaosas
Vadovavimas	Ardymas

Klasės atmosferą sąmoningai ar nesąmoningai formuoja mokytojo bendravimo su mokiniais stilius. Mokytojų ir mokinių bendravimas turi būti pagrįstas lygiateisiškumu, nes tik tuomet jie gali bendradarbiauti, laisvai dalintis savo mintimis, norais, patirtimi, matyti, ką jaučia kitas, girdėti ir išklaudyti, ką jis sako, priimti jį tokį, koks jis yra; pagaliau suvokti save, savo būseną, mintis, norus, laisvai apsispręsti ir prisiimti atsakomybę už savo elgesį. Mokytojams siūlytina sudaryti galimybes mokinių partnerystei, kelti aiškius reikalavimus, nustatyti visiems aiškią tvarką, įvairiais būdais telkti mokinių dėmesį, naudoti įkvepiančius pavyzdžius, bendradarbiauti su mokinių tėvais ir kolegomis, įtraukti mokinius į planavimą ir t.t. Ugdymo procesas turi būti paremtas ugdymo tikslų holistiškumu derinant veiklą, bendravimą, bendradarbiavimą, santykius ir sąveiką.

Kūrybiškumo ugdymo procese nepaprastai svarbi *mokytojo asmenybė*, gebanti išvelgti ir puoselėti geruosius mokinio pradus, gerbianti mokinio individualybę, galinti derinti mokinio interesus ir ugdymo uždavinius (Marcelionienė, 1993). Tik mokytojas tinkamai padrašindamas ir vertindamas mokinius sukuria kūrybai ir mokymuisi palankią aplinką.

Kristina Kovalevskaja (2005), remdamasi mokslininkų W. Panek ir J. A. Ponomariow tyrinėjimais, pabrėžia, kad kūrybišką mokytoją apibūdina atvirumas pasaulio pažinimui, mąstymo originalumas bei tolerancija kitaip mąstantiems, kitoms nuomonėms. Taip pat labai svarbūs yra subjektyvumo jautimas, empatija, žinių turėjimas, mokymo meistriškumas bei moralinis autoritetas. Tačiau pagrindiniais kūrybiškos mokytojo asmenybės rodikliais laikomos tokios intelektualinės savybės kaip dėmesio koncentracija, didelis jautrumas ir pastabumas, fantazija ir sumanumas, ateities numatymas bei didelis žinių rezervas. Kitos kūrybiško mokytojo asmenybę apibūdinančios savybės yra originalumas, iniciatyva, užsispyrimas, stereotipų vengimas, aukšta saviorganizacija, darbštumas, kūrybinis aktyvumas.

Mokytojas kaip lygiavertis mokymo(si) proceso dalyvis padeda mokiniui jaustis atsakingam už savo mintis, norus, veiksmus ir jų pasekmes. N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994) teigia, kad geras mokytojas skatina mokinius atkleisti geriausias savo savybes, stengiasi suprasti mokinius kaip žmones, sudaro jiems sąlygas gerai jaustis. C. R. Rodgers apibūdina tokias mokytojo savybes: mokytojas turi pasitikėti mokiniu, santykiuose su mokiniais būti nuoširdus ir autentiškas; vertinti mokinius kaip asmenybes, jų jausmus ir nuomones, suprasti jų vidines reakcijas (Daukšytė, 1993). A. Combs (1965) taip apibūdina gerą mokytoją: mokytojas gerai žino savo dalyką, yra jautrus mokinių ir kolegų jausmams, tiki, kad mokinys gali mokytis, pozityviai save vertina, yra kūrybiškas (Daukšytė, 1993). Taigi, kūrybiškas pedagogas turi skatinti mokinio iniciatyvą, būti pagalbininkas ir

patarėjas, tuomet galėsime tikėtis įdomių ir savarankiškų mokinių sprendimų bei kūrybingų veiklos rezultatų.

Pasak daugelio autorių (Ferrari, Cachia, Punie, 2009; Robinson, 1999, 2009), veiksmingai dirbantys mokytojai dažnai lyginami su kūrybingais mokytojais ir pasižymi tomis pačiomis charakteristikomis. Mokytojo vaidmuo skatinant mokinių kūrybiškumą yra labai svarbus. Jie yra tie ekspertai, kurie vertina mokinių kūrybines atliktis, jų sprendimai lemia, ar atlikčių kūrybiškumas bus skatinamas ar varžomas. Mokytojai yra pagrindiniai aplinkos, palankios kūrybiniam mokymuisi, kūrėjai. Tyrėjai pabrėžia, kad svarbu puoselėti aplinką, kuri išiebtų kūrybiškumo kibirkštis, skatintų besimokančiųjų vaizduotę, kurioje mokiniai jaustųsi apdovanojami, būtų aktyvūs besimokantieji, jaustųsi savo mokymosi šeiminkai ir galėtų laisvai diskutuoti apie savo problemas. Mokytojai turėtų taikyti bendradarbiavimo metodus, siekti, kad mokymasis atitiktų besimokančiųjų gyvenimo patirtį. Mokytojai turi būti „refleksyvūs praktikai“, pagalbininkai ir skatintojai, o ne biurokratai, kurie įgyvendina politinius sprendimus jų nekvestionuodami, ar pernelyg didaktiški ir nurodinėjantys slopintojai.

K. Urban (1996) teigimu, kūrybiškumą puoselėjantis mokytojas sukuria atvirumu ir laisve grįstą mokymosi aplinką, skatina lankstumą ir originalų mąstymą, sudaro sąlygas mokiniams eksperimentuoti, veikti savarankiškai ir pozityviai save vertinti. Mokymo procesas organizuojamas taip, kad mokiniai nuolat turi galimybių keistis idėjomis, vaidmenimis, problemomis. Ugdytiniai palaikomi ne tik pateikus kūrybinės veiklos rezultatus, bet skatinami ieškojimų, bandymų, tyrinėjimo, problemų sprendimo proceso metu.

Kad galėtų tinkamai atlikti savo vaidmenį, mokytojams reikia pedagoginio (išmanyti, kokiais būdais ir priemonėmis gali būti skatinamas mokinių autonomiškumas) ir dalykinio pasirengimo. Mokytojai privalo jaustis, kad jie yra kompetentingi savo mokomojo ir bendrųjų ugdymo dėsningumų žinovai. Pedagogai turėtų būti motyvuoti integruoti kūrybines strategijas į ugdymo procesą, skatinti mokinių kūrybinį elgesį, turėti pakankamai žinių ir kompetencijos veiksmingai ir kūrybiškai organizuoti ugdymo procesą (Stenberg, 2007).

Taigi, kalbant apie mokytojus svarbūs šie aspektai (Ferrari, Cachia, Punie, 2009):

- *Pasirengimas ugdyti kūrybiškumą.* Mokytojai turi būti rengiami taip, kad įgytų naujų gebėjimų, technikų ir metodų, kurie leistų jiems būti kūrybingiems ir inovatyviems. Profesiniam tobulėjimui turi būti skiriama tinkama parama.
- *Supratimas, kas yra kūrybiškumas.* Reikia atsisakyti tam tikrų mitų, susijusių su kūrybiškumu. Reikia suprasti, kas yra kūrybiškumas ir kaip jis skatinamas.

- *Mokinių kūrybiškumo vertinimas.* Mokytojai turi vertinti mokinių kūrybiškumą, palaikyti originalumo ir vertingumo pusiausvyrą, paaiškinti mokiniams, kad iš jų laukiama kūrybiškų sprendimų.
- *Paties mokytojo kūrybiškumas.* Jei mokytojas siekia mokytis inovatyviai ir kūrybiškai, jis pats turi būti kūrybiškas, turi įtraukti kūrybiškumo ugdymą į savo praktiką.
- *Techninio personalo parama.* Mokytojams reikalinga techninė parama, papildomas laikas ir papildoma medžiaga, kad jie galėtų integruoti technologijas į mokymo procesą.
- *Laikas.* Tai laisvas nuo formalaus mokymo(si) laikas, skirtas tyrinėjimo, išbandymo, pritaikymo savarankiškoms veikloms.

Kūrybinio mąstymo ugdymui svarbi ir fizinė aplinka, mokymosi priemonių kokybė ir įvairovė. Svarbu, kaip tikslingai išnaudojamos integruotos mokymosi erdvės (biblioteka, informaciniai centrai ir kt.). Jose turėtų būti vietos priemonėms, mokinių grupiniam darbui, mokytojo ir mokinių mokymuisi. Palankios aplinkos kūrimui įtakos turi klasės erdvės išplanavimas, suolų sustatymas, klasės papuošimas pačių mokinių darbais – visa tai nėra nereikšmingos smulkmenos. Klasėje turi būti jauku ir gera kiekvienam – ir mokiniams, ir mokytojui (Jonynienė, 1987).

Sėkmingam mokinio mokymuisi labai svarbi palanki ir patogi jo darbo vieta: mobilūs ir lengvi klasės baldai, lengvai pasiekiami, mokinių darbams, skelbimams, įdomybėms kabinti, stendai. Taip pat reikšmingos kokybiškos rašymo priemonės, ne itin sunkūs mokykliniai vadovėliai, lengvos ir patogios kuprinės. Mokinio laisvumas, darbo nuotaika mokykloje priklauso ir nuo jo aprangos. Rūbai, avalynė turi būti patogūs ir nesudarantys mokiniui diskomforto (Marcelionienė, 1993). Kūrybiškumo plėtotei įtakos turi ir inovatyvūs vadovėliai, interaktyvūs šaltiniai, aplinka, kurioje mokiniai gali dirbti su technologijomis (Ferrari, Cachia, Punie, 2009).

2. Kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos tyrimas

2.1. Tyrimo metodika

Tyrimo objektas – kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palanki aplinka.

Tyrimo tikslas – atkleisti kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos būklę projekte dalyvaujančiose mokyklose.

Tyrimo vieta ir laikas. Siekiant išsiaiškinti kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos būklę, projekte dalyvaujančių mokyklų pedagogams internetinėje prieigoje buvo pateikta anketa, kurią tyrimo dalyviai pildė 2011 metų lapkričio 1 savaitę.

Tyrimo dalyviai. Anketa užpildė 101 pedagogas iš Ukmergės rajono Siesikų vidurinės mokyklos, Vilniaus Gerosios Vilties vidurinės mokyklos, Kauno rajono Domeikavos gimnazijos, Trakų rajono Onušio vidurinės mokyklos, Klaipėdos Vydūno vidurinės mokyklos. Pateikti kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymui palankios aplinkos vertinimus buvo prašyti mokyklos administracijos atstovai ir gimtosios kalbos pamokas vedantys minėtų mokyklų lietuvių kalbos ir pradinių klasių mokytojai. Respondentų amžiaus vidurkis – 45 metai. Išsamesni duomenys apie tiriamuosius pateikiami 3 lentelėje. Kaip galime pastebėti, didžioji dauguma tyrimo dalyvių yra pedagogai, moterys. Net trys ketvirtadaliai turi daugiau nei 16 metų pedagoginio darbo patirties. Didžiausią respondentų dalį sudaro pradinių klasių mokytojai.

3 lentelė. Duomenys apie tyrime dalyvavusius pedagogus (%)

LYTIS (%)			PAREIGOS (%)		
Moteris	Vyras		Mokytojas	Mokyklos administracijos atstovas	
92,1	7,9		90,1	9,9	
DARBO STAŽAS (%)					
1-5 metai	6-10 metų	11-15 metų	16-20 metų	21-25 metų	26 ir daugiau metų
5	6,9	11,9	26,7	16,8	32,7
KLASĖS, KURIOSE DĖSTOMA (%)					
1-4 klasės	5-8 klasės	9-12 klasės		5-12 klasės	
42,6	13,9	19,8		23,7	

Tyrimo instrumentas. Literatūros šaltinių analizė padėjo rasti atsakymą į klausimą, kokie požymiai būdingi kūrybiškam mokiniui ir kūrybiniam mąstymui palankiai aplinkai. Išnagrinėtų mokslinių publikacijų pagrindu sudarytas tyrimo problemos teorinis modelis, t. y. parengtas santykinai išbaigtas, sąlygiškai nuo aplinkos izoliuotas kūrybiškumui palankios aplinkos aprašas. Tyrimu siekiama gauti konkretų jo kokybės įvertinimą.

Remiantis teoriniu modeliu sukurtas diagnostinis instrumentas, kurį naudojant buvo rinkta pirminė statistinė informacija. Informacija rinkta matuojant požymius kiekybinėmis ir kokybinėmis skalėmis, respondentams pateikti atvirojo ir uždarojo tipo klausimai. Parenkant teiginius uždarojo tipo klausimams remtasi prielaida, kad kūrybiškumo ugdymo tikrovė apima įvairius kūrybiškumo ugdymo aspektus. Tyrimo objektas suvokiamas kaip jį apibūdinančių pavienių požymių daugiamatė erdvė, todėl siekta minimalizuoti požymių kiekį, rasti esminius kiekybinius ryšius. Tyrimo anketoje pateikti 5 uždarojo tipo klausimų blokai, kuriais siekta išsiaiškinti: *kiek respondentai turi žinių apie kūrybiškumo ugdymą; ar, mokytojų manymu, kūrybiškumo ugdymui palankus bendras švietimo kontekstas ir mokyklos aplinka; ar mokykloje sudaromos sąlygos mokytojų kūrybiškumo raiškai; ar palankus mokinių ir mokytojų kūrybiškumo plėtrai mokyklos psichologinis klimatas.* Klausimai formuluoti remiantis kūrybiškumui palankios aplinkos aprašu, sukurtu mokslinės literatūros analizės pagrindu.

- Mokslininkų (Stenberg, Lubart, 1999; Weisberg, 1989; ir kt.) teigimu, mokėjimas kūrybiškai veikti reikalauja informacijos apie daiktus ir reiškinius, atskirus darbo momentus, veiklos būdus. Todėl respondentų klausta, kur ir kiek jie gavo informacijos, sužinojo apie kūrybinį mąstymą ir jo ugdymą. Tikėtasi, kad atsakymai į šį klausimą padės išsiaiškinti informacijos apie kūrybiškumo ugdymą sklaidos aktualumą, padės parengti rekomendacijas įvairioms institucijoms.
- Remiantis daugelio tyrinėtojų (Ferrari, Cachia, Punie, 2009; Beghetto, 2007; Penavos, 2000; Fleith, 2002; Fasko, 2001 ir kt.) darbais kūrybiškumo plėtotei reikšmingą įtaką daro bendras švietimo sistemos ir mokyklos veiklos kontekstas. Todėl teirautasi, ar, mokytojų manymu, jų mokykla ir Lietuvos švietimo sistema yra orientuota į mokinių kūrybiškumo ugdymą. Pateikti 6 teiginiai ir prašyta nurodyti, ar pedagogas sutinka, ar nesutinka su teiginiu (Atsakymo variantai: Visiškai sutinku, Sutinku, Nei sutinku, nei nesutinku, Nesutinku, Visiškai nesutinku).
- Mokytojas – vienas iš svarbiausių kūrybinio mąstymo skatintojų (Ferrari, Cachia, Punie, 2009; Urban, 1996; Panek, 1992; Ponomariova, 1980; Baer, 1998; Kaufmann, 2003 ir kt.). Kūrybiškumo skatinimo pobūdis mokykloje apibūdintas 6 teiginiais, o tyrimo

dalyvių prašyta nurodyti, ar jie su jais sutinka, ar nesutinka (Atsakymo variantai: Visiškai sutinku, Sutinku, Nei sutinku, nei nesutinku, Nesutinku, Visiškai nesutinku).

- Domėtasi, ar palankus mokinių ir mokytojų kūrybiškumo plėtotei mokyklos psichologinis klimatas. Remiantis šį kūrybiškumui palankios aplinkos aspektą akcentavusių autorių (Ferrari, Cachia, Punie, 2009; Beghetto, 2007; Gebert, 2002; Krause, 2004; Ekvall, 1997, Dackert, 2001; Sahlin, 2001; Grakauskaitė, 2006 ir kt.) darbais suformuluoti teiginiai, o pedagogų prašyta nurodyti, ar jie su jais sutinka (Atsakymo variantai: Visiškai sutinku, Sutinku, Nei sutinku, nei nesutinku, Nesutinku, Visiškai nesutinku).

Siekiant patikrinti teorinės analizės būdu išskirtas aplinkos charakteristikas tiriamųjų buvo prašyta atsakyti į 5 atvirojo tipo klausimus: *Iš ko atpažįstate, ar mokinyms mąsto kūrybiškai? Kokia turėtų būti kūrybiniam mąstymui palanki aplinka? Kas, Jūsų manymu, mokykloje trukdo ugdyti mokinių kūrybinį mąstymą? Kokių veiksmų, padėsiančių skleistis Jūsų ir Jūsų mokinių kūrybiniam mąstymui, tikėtumėtės iš mokyklos administracijos, kolegų, mokinių? Ką padarytumėte, kad mokytojų ir mokinių kūrybinis mąstymas pasireikštų visu pajėgumu?* Kiekvienam iš klausimų pedagogai pateikė po 1-3 atsakymų variantus.

Tyrimo metu daryta prielaida, jog kūrybiškumo plėtotei didelę įtaką daro mokytojo požiūris į mokinį, tikėjimas jo kūrybinėmis galiomis. Anketoje pateiktos 9 kūrybišką asmenybę nusakančios savybės (atvirumas naujam patyrimui, naujumo poreikis; smalsumas, žinių troškimas; idėjų gausa; turtinga vaizduotė; originalumas, gebėjimas pateikti įdomias idėjas, netradicinius vertinimus ir/ar sprendimų variantus; pasitikėjimas savo kūrybinėmis galiomis; ištvėringumas, atkaklumas). Pedagogų prašyta įvertinti nurodytas savybes 10 balų skalėje, kai 0 – ši savybė nepasireiškia, 10 – savybė išreikšta labai stipriai. Nusakytos tik kraštinės alternatyvos, o tarpinės apibūdintos skaitmenimis.

Rinkti duomenys ir apie pačius tyrimo dalyvius: lytis, amžius, užimamos pareigos, darbo stažas, klasės, kuriose dėstoma. Šie duomenys naudoti ne tik tyrimo dalyviams pažinti, bet ir ryšiams tarp pavienių kūrybinės aplinkos charakteristikų bei tiriamųjų asmeninių kintamųjų nustatyti.

Gauti tyrimo duomenys apdoroti SPSS programos 15.0 versija, kokybinės išvados grindžiamos kiekybinės analizės metodais. Kiekybinės analizės dėka patikrintos idėjos, kurios keliamos mokslininkų tyrimuose. Duomenys naudoti įžvalgoms ir išvadoms pateikti.

2.2. Tyrimo rezultatai

Siekiant išsiaiškinti, kaip pedagogai supranta, kas yra kūrybinis mąstymas, respondentų prašyta nurodyti, *kaip jie atpažįsta, ar mokinys mąsto kūrybiškai?* Pedagogai pateikė 240 apibūdinimų (4 lentelė). 8 pasisakymuose neišskiriami kūrybinio mąstymo bruožai, apsiribojama tik bendro pobūdžio nuoroda į mokinių veiklą (pvz., „atpažįstu iš darbų, pasisakymų“). Pateiktos 132 kūrybinio mąstymo charakteristikos.

4 lentelė. Pedagogų pateiktos kūrybiškai mąstančio mokinio charakteristikos (sk.)

Kūrybinis mąstymas 144 pastebėjimai	Mąstymo gebėjimai, įgymiai 18 pastebėjimų	Asmenybės savybės 70 pastebėjimų
70 – originalumas, naujumas; 35 – sklandumas; 20 – įžvalgumas; 15 – lankstumas; 4 – detalumas, išbaigtumas.	9 – vaizduotė; 5 – gabumai; 4 – intelektas.	17 – aktyvumas, mokymosi motyvacija; 13 – smalsumas, 12 – drąsa; 12 – gebėjimas spręsti problemas; 10 – interesų platumas; 6 – savarankiškumas, pasitikėjimas.

Daugiau nei du trečdaliai (70) mokytojų kaip išskirtinį kūrybinio mąstymo bruožą nurodė originalumą (netradiciškumą, naujumą, neįprastumą, savitumą). Respondentų teigimu, „kūrybiškai mąstantis mokinys pateikia savitus atsakymus į klausimus, originalius problemų sprendimo variantus“, „kūrybiškai mąstantį atpažinti galima iš netradiciškai atliekamų užduočių, nestandartinių išsireiškimų, savitų atsakymo variantų“, „atsakymai būna įdomūs ir nestandartiški, kartais verčia visus pamąstyti kitaip“, „pasirenkamas neįprastas požiūris į įprastus dalykus, siūlomi netradiciniai problemos sprendimo būdai“.

Daug dėmesio skiriama mąstymo sklandumui (35). Pasak mokytojų, kūrybiškas mokinys „tiesiog spinduliuoja idėjomis“, „greitai suranda problemos sprendimo būdus“, „nuolat siūlo įvairias įdomias veiklas kitiems mokiniams“, „greičiau randa tinkamus būdus problemai išspręsti, turi sumanymų pamokinėje ir popamokinėje veikloje“. Ypatingai pabrėžiamas kalbos sklandumas, turtingumas: „kūrybiškas mokinys raiškiai, įdomiai, vaizdžiai pasakoja, plačiai apibūdina“, „į klausimus atsako kitaip nei visi kiti, dažniausiai ne vienu žodžiu, o rišliais sakiniais, pagrįsdamas savo nuomonę“, „vartoja posakius, gražiai dėsto mintis“, „geba improvizuoti, kurti įvairias istorijas“, „kalba turtinga ir spalvinga“.

Penktadalis (20) tyrime dalyvavusių pedagogų pabrėžia išvalgumo svarbą: „kūrybiškas mokinys moka perskaityti ne tik tai, kas parašyta juodu ant balto, bet geba „matyti tarp eilučių“, „pastebi tai, kas dar nepastebėta, paprastuose dalykuose mato nepaprastumą“, „ižvelgia įvairias problemas, jas sieja su savo patirtimi, geba pajusti kūrinio meniškumą“, „visumoje išvelgia detales, arba iš detalės geba atkurti visumą“. Šeštadalio (15) mokytojų pasisakymuose pažymimas mąstymo lankstumas. Lanksčiai mąstantis mokinys, pedagogų teigimu, „gali į problemą pažvelgti iš skirtingų pozicijų“, „kūrinį sieja su platesniu kontekstu - muzika, daile“, „dažnai klausia, ar galima atlikti taip...“. Tačiau tik keletas pedagogų (4) atkreipė dėmesį, jog kūrybiškai mąstantis mokinys turėtų gebėti išbaigti savo darbą, kreipti dėmesį į kūrinio detales, siekti užduotis atlikti laiku ir kokybiškai. Mąstymo detalumui apibūdinant kūrybiškai mąstantį mokinį skirta mažiausiai dėmesio.

Dalis mokytojų kūrybinį mąstymą sieja su vaizduote (9), intelektualiais gebėjimais (4), gabumais (5). Daugiau nei du trečdaliai (70) respondentų kūrybiniam mąstymui priskiria kūrybiškos asmenybės savybes. Dažniausiai minimos savybės:

- Aktyvumas: „Kūrybiškai mąstantis mokinys aktyvus, visada nori ką nors organizuoti, kur nors dalyvauti“, „motyvuotas, dirba neraginamas, iniciatyvus, aktyvus pamokoje“.
- Smalsumas: „Kūrybiškai mąstančiam būdingas smalsumas, žinių troškimas“, „jis nuolat viskuo domisi“, „daug klausinėja ir pats pasakoja, ką sužinojo, pamatė, išgirdo“.
- Drąsa: „Kūrybiškai mąstantis mokinys drąsiai reiškia savo mintis, išsako savo nuomonę“, „nebijo klysti, klausti, abejoti savimi ir kitais“, „pasižymi drąsiom interpretacijomis“, „drąsiau nei kiti rizikuoja kurdamas ką nors naujo, neįprasto“.
- Gebėjimas spręsti problemas: „Kūrybiškai mąstantis randa netradicinius problemų sprendimo būdus“, „savo idėjoms įgyvendinti numato tolimesnius veiksmus“, „nepasimeta, geba surasti išeitį iš sudėtingos situacijos“.
- Interesų platumas: „Kūrybiškas mokinys domisi ne tik viena kuria sritimi, jis ir vaidina, ir muzikuoja, ir eiles rašo“, „domisi daugeliu dalykų“.

Mokytojų prašyta nurodyti, *kokia turėtų būti kūrybiniam mąstymui palanki aplinka*. Pedagogai pateikė 162 apibūdinimus (5 lentelė). Dominuoja palankaus mokyklos psichologinio klimato charakteristikos. Pastebėta, kad dalis mokytojų kūrybiškam mąstymui palankią aplinką supranta kaip fizinių aplinkos savybių visumą, akcentuoja klasėje esančių daiktų, spalvų dermę. Tuo tarpu kiti kaip svarbiausias kūrybiškos aplinkos savybes nurodo pagarba ir tolerancija grįstus mokyklos bendruomenės narių santykius, pasitikėjimą. Tik 2 respondentai išsakė nuomonę, kad kūrybiškai asmenybei aplinka nėra svarbi.

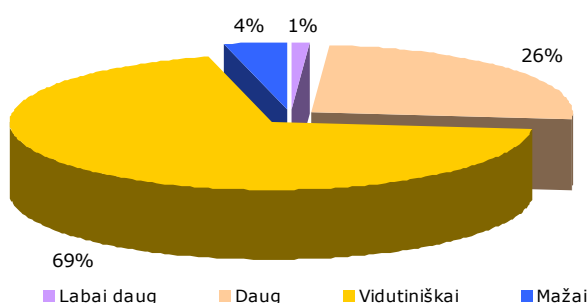
**5 lentelė. Pedagogų pateiktos kūrybiniam mąstymui palankios aplinkos
charakteristikos (sk.)**

55 – Palankus psichologinis klimatas mokykloje
„Psichologinė aplinka - tolerancija ir pakantumas kitaip mąstančiam“, „pasitikėjimas savimi, mokytoju, klase“, „tokia aplinka, kurioje vaikas jaustųsi mylimas, gerbiamas, vertinamas“, „mokytojų ir mokinių sutarimas, mokinys turi būti vertinamas kaip asmenybė, turinti savo nuomonę ir požiūrį į gyvenimą, tolerancija vienas kito atžvilgiu“, „pagarba kitokiai nuomonei - tiek mokytojo, tiek mokinių“, „geri mokyklos bendruomenės santykiai“.
33 – Veikimo laisvė, kūrybiškumo veikloje skatinimas
„Neturėtų būti „rėmų“, kaip atlikti kūrybinius darbus, nesvarbu, ar tai būtų lietuvių kalba, ar kitos pamokos“, „reiktų, kad ugdant būtų kuo daugiau kūrybingumo reikalaujančių situacijų“, „aplink esantys nepasyvūs, bet taip pat kūrybingi“, „idėjų niekas neturėtų nuslopinti, tik padėti jas realizuoti“, „niekas netrukdytų būti pačiu savimi, kur galimos diskusijos, kur sudarytas priėjimas prie informacijos šaltinių. Manau, kad geri sprendimai atsiranda diskusijų, ginčų metu“.
29 – Fizinė aplinka
„Veikla vykdoma tylioje, šiltoje, pilnoje vaizdinių priemonių klasėje. Darbo vietos pakeitimas. Aplinkos pakeitimas“, „aplinka turi būti saugi, jauki, kad mokinys jaustųsi laisvai“, „kūrybiniam mąstymui palanki aplinka turi būti estetiška: jauki ir skoninga, darni erdvės, daiktų ir spalvų kompozicijos požiūriu, pasižyminti mokinių darbų eksponavimo kultūra“, „estetinė aplinka klasėje, vaizdinių priemonių gausa, netradicinis suolų išdėstymas“.
18 – Aprūpinimas priemonėmis, finansiniai ištekliai
„Greitai pasiekiami informacija (biblioteka, kompiuteris, internetas), informacinė literatūra ir vadovėliai, mokymo priemonės“, „turi būti priemonės kūrybai, normalios darbo sąlygos“, „vadovėlių pasirinkimas, knygų gausa bibliotekoje ir klasėje“.
16 – Galimybė bendrauti, bendradarbiauti
„Pagarbus bendravimas ir bendradarbiavimas“, „labai padeda darbas grupėse po tris, keturis“, „puiku, jei mokinys turi dar nors vieną bendramokslį ir bendramintį, su kuriuo atlieka kūrybinę užduotį“, „svarbus glaudus kolektyvinis darbas, bendraminčių būrys“.
8 – Kita
„Šeimos auklėjimo stilius, mokyklos vadovo kompetencija“.

2 – Neteikiama ypatinga reikšmė

„Manau, kad kūrybiniam mąstymui aplinka nėra svarbiausias faktorius“

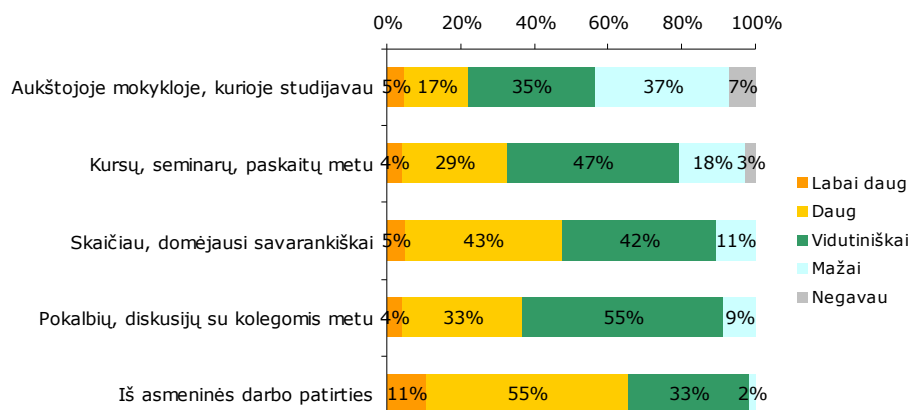
Tyrimo metu domėtasi, kiek mokytojai turi informacijos apie mokinių kūrybinį mąstymą ir jo ugdymą (1 paveikslas). Duomenys parodė, jog daugiau nei du trečdaliai pedagogų žinių turi vidutiniškai. Ir tik keletas respondentų nurodė, jog tokio pobūdžio informacijos turi pakankamai. Galima daryti prielaidą, jog, nepaisant visuotinio siekio ugdyti kūrybiškas ir atviras naujovėms asmenybes, mokytojai nepakankamai informuojami, kokiais būdais siekti šio tikslo.

1 paveikslas. Kiek turite žinių, informacijos apie mokinių kūrybinį mąstymą ir jo ugdymą?

Detalesni duomenys apie kūrybinio mąstymo ir kūrybiškumo ugdymo informacijos šaltinius gauti apibendrinus atsakymo į klausimą *Kur sužinojote apie kūrybinį mąstymą ir jo ugdymą?* rezultatus (2 paveikslas). Pagrindiniu informacijos šaltiniu pedagogai nurodo esant asmeninę patirtį ir savarankiškas literatūros studijas. Tai nėra stebinantys faktas. Net trys ketvirtadaliai respondentų turi daugiau nei 16 metų pedagoginio darbo stažą. Tikėtina, jog kasdieniai pedagoginio darbo iššūkiai, pedagoginės veiklos refleksija padėjo sukaupti patirties, kaip paskatinti mokinius mąstyti savarankiškai, originaliai, netradiciškai. Tuo tarpu aukštoji mokykla laikoma mažiausiai veiksminga kaupiant žinias bei patyrimą apie kūrybiškumo ugdymo galimybes. Duomenys apie darbo stažą rodo, jog dauguma pedagogų studijas baigė prieš keletą dešimtmečių. Natūralu, kad į reprodukavimą ir žinių perteikimą orientuotos to meto studijos neskyrė pakankamai dėmesio mokytojų pasirengimui ugdyti kūrybingas asmenybes. Deja, maža tiriamųjų imtis neleidžia daryti išvadų, ar situacija aukštosiose mokyklose pakito.

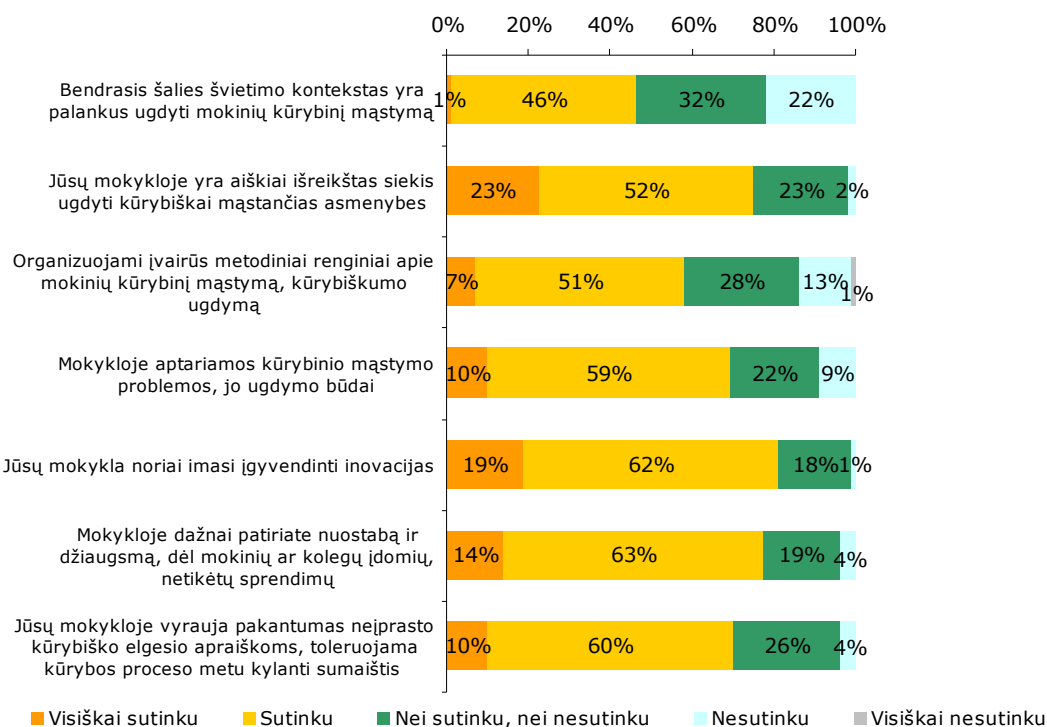
Taip pat nustatyta ir ribota informacijos sklaida tarp kolegų. Pokalbių, diskusijų, patirties dalijimosi iniciatyvų mokykloje aiškiai stokojama.

2 paveikslas. Kur gavote informacijos, sužinojote apie kūrybinį mąstymą ir jo ugdymą?

Respondentų prašyta įvertinti, ar bendras mokyklos ir švietimo sistemos kontekstas palankus kūrybiškumui ugdyti. Tyrimo duomenys rodo, jog pedagogai kur kas palankiau vertina savo mokyklos veiklą nei bendrą šalies švietimo kontekstą (3 paveikslas). Beveik ketvirtadalis nesutinka su teiginiu, kad šalies švietimo sistema yra palanki ugdyti mokinių kūrybinį mąstymą. Nors didelė dalis respondentų pritaria (23% visiškai sutinka, 52% sutinka), jog jų mokykloje yra aiškiai išreikštas siekis ugdyti kūrybiškai mąstančias asmenybes, tačiau lieka neaišku, kokiais būdais mokykla tuos siekius įgyvendina. Daugiau nei trečdalis pedagogų nepastebi bent kiek aktyvesnių mokyklos iniciatyvų aptarti kūrybinio mąstymo ir jo ugdymo būdų problemas, organizuoti metodinius šią problemą nagrinėjančius renginius. Tačiau aiškiai pripažįstama, jog mokykla noriai imasi įgyvendinti inovacijas.

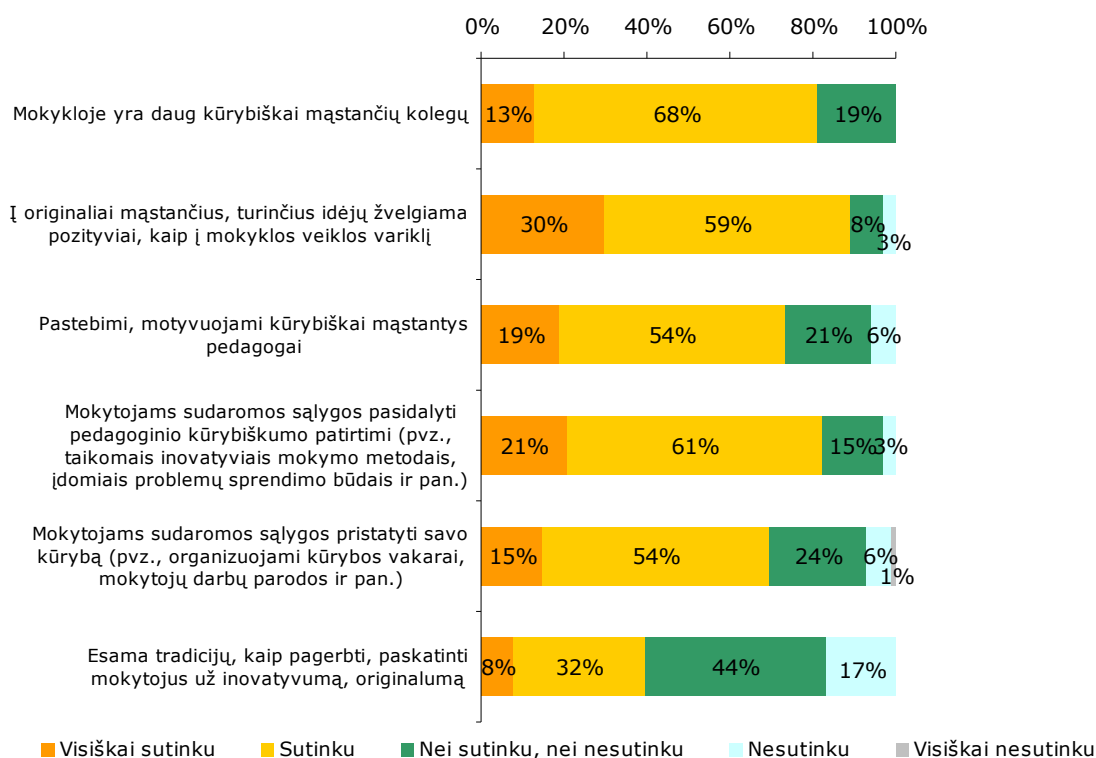
Analizuojant atsakymų priklausomybę nuo respondentų lyties, užimamų pareigų bei darbo stažo, reikšmingų skirtumų nenustatyta. Tačiau, palyginus atsakymų vidurkius pastebėta, jog bendrą mokyklos ir visos švietimo sistemos kontekstą kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo aspektu kiek palankiau vertina moterys ir pedagogai, turintys daugiau nei 20 metų darbo stažą.

3 paveikslas. Bendras mokyklos ir visos švietimo sistemos kontekstas kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo aspektu

Respondentų klausta, *ar skatinamas mokykloje mokytojų kūrybiškumas?* (4 paveikslas). Dauguma tyrime dalyvavusių pedagogų sutinka, jog jų mokykloje yra daug kūrybiškai mąstančių pedagogų, ir originaliai mąstančius žvelgiama pozityviai. Kiek mažiau teigiamo vertinimo sulaukė teiginiai apie kūrybiškai mąstančių pedagogų motyvavimą, skatinimą už inovatyvumą, originalumą. Kita vertus, nors ir pripažįstama, jog mokytojams sudaromos sąlygos pasidalyti kūrybiškumo ugdymo patirtimi, priminsime, jog daugiau nei pusė mokytojų sutinka, kad iš kolegų informacijos apie kūrybiškumo ugdymo galimybes ir pedagoginę patirtį gauna nepakankamai daug (žr. klausimą, kur gavote informacijos apie kūrybinį mąstymą ir jo ugdymą). Mokytojų požiūrio neatitikimą galime formuluoti kaip problemą, kurią tikslinga detaliau nagrinėti kituose projekto etapuose.

Analizuojant atsakymų priklausomybę nuo demografinių kintamųjų, nerasta atsakymų priklausomybės nuo lyties ir darbo stažo. Tačiau mokyklos administracijos atstovai mokytojų kūrybiškumo skatinimą mokykloje vertina palankiau, nei patys pedagogai. Mokytojų atsakymų vidurkiai yra mažesni nei administracijos atstovų. Nustatytas reikšmingas skirtumas ($p < 0,05$) tarp pritarimo lygio šiems teiginiams: mokytojams sudaromos sąlygos pasidalyti pedagoginio kūrybiškumo patirtimi (mokytojų ir administracijos atstovų atsakymų vidurkiai 3,9 ir 4,6), mokytojams sudaromos sąlygos pristatyti savo kūrybą (atitinkamai 3,7 ir 4,4), esama tradicijų, kaip pagerbti, paskatinti mokytojus už inovatyvumą, originalumą (atitinkamai 3,2 ir 4,0).

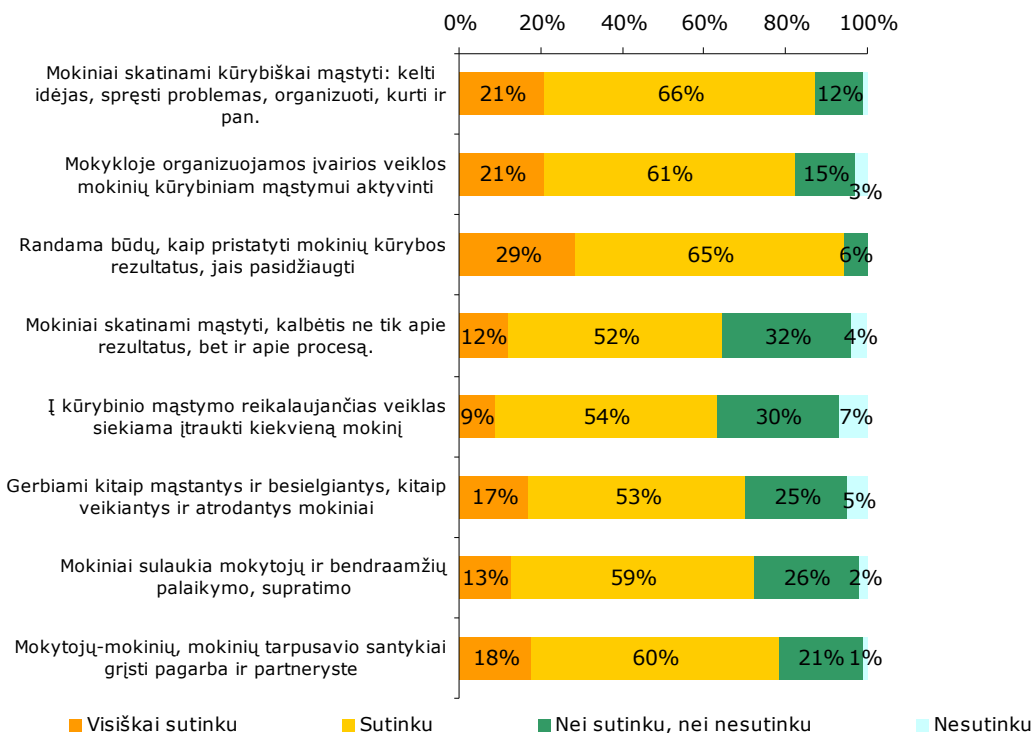

4 paveikslas. Mokytojų kūrybiškumo skatinimas mokykloje

Būtina kūrybiškumo sąlyga – atvira ir pasitikėjimo pilna atmosfera, baimingumo nebuvimas, saviraiškos laisvė, pagalba idėjų turinčiam. Pedagogų manymu, mokiniai jų mokykloje yra skatinami kūrybiškai mąstyti, organizuojamos įvairios veiklos mokinių kūrybiniam mąstymui aktyvinti, randama būdų, kaip pristatyti mokinių kūrybos rezultatus, jais pasidžiaugti. Didžioji dauguma pedagogų su šiais teiginiais visiškai sutinka arba sutinka. Tačiau daugiau nei trečdalis respondentų nėra linkę manyti, kad jų mokykloje siekiama į kūrybinio mąstymo reikalaujančias veiklas įtraukti kiekvieną mokinį, kad mokykloje pripažįstama ne tik rezultatų, bet ir proceso svarba. Taip pat daugiau nei ketvirtadalis mokytojų abejoja, ar pakankamai gerbiami kitaip mąstantys ir besielgiantys, ar mokiniai sulaukia mokytojų ir bendraamžių supratimo, palaikymo. Ryškėja pakantumo, tolerancijos, pagarbos kitam problema (5 paveikslas).

Analizuojant atsakymų priklausomybę nuo respondentų lyties, užimamų pareigų bei darbo stažo, reikšmingų skirtumų nenustatyta, nors mokyklų administracijos atstovų vertinimų vidurkis kiek aukštesnis nei pedagogų.

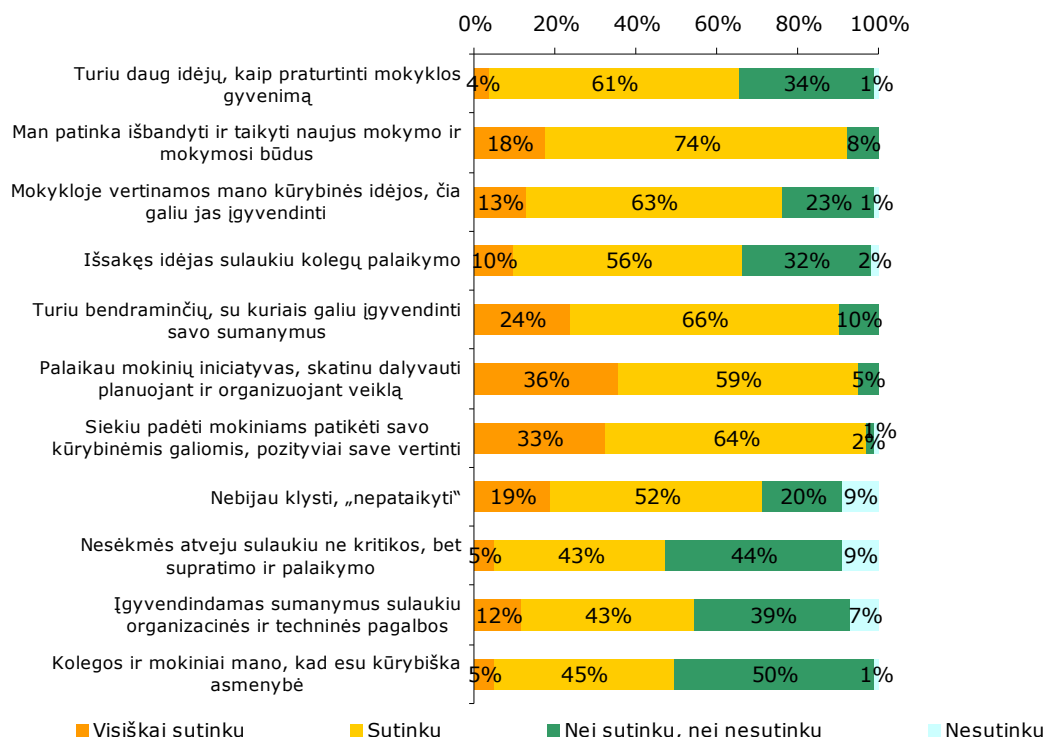

5 paveikslas. Kaip Jūsų mokykloje elgiasi, jaučiasi mokiniai?

Analizuojant, kaip mokytojai patys vertina psichologinį mokyklos klimatą, tyrimo duomenys parodė (6 paveikslas), jog kuriant kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankią aplinką pedagogai labiau pripažįsta ne aplinkinių, bet savo asmenines iniciatyvas bei veiklą. Absoliuti dauguma dalyvavusių tyrime sutinka arba visiškai sutinka su teiginiais, jog jie patys išbando ir taiko naujus mokymo ir mokymosi būdus, palaiko mokinių iniciatyvas, skatina juos dalyvauti planuojant ir organizuojant veiklą, siekia padėti mokiniams pasitikėti savo kūrybinėmis galiomis, pozityviai save vertinti. Palyginus administracijos atstovų ir mokytojų atsakymų vidurkius tarp visų kintamųjų rastas tik vienas reikšmingas skirtumas ($p=0,000$). Nustatyta, kad mokyklos administracijos atstovai dažniau nei mokytojai linkę pripažinti, jog turi daug idėjų, kaip praturtinti mokyklos gyvenimą (atitinkamai vidurkiai 4,3 ir 3,6).

Didelė dalis visų tyrime dalyvavusių respondentų gana rezervuotai vertina mokyklos bendruomenės supratimą ir palaikymą. Beveik pusė pedagogų nesėkmės atveju jaučia nepakankamą palaikymą, ne visada sulaukia organizacinės ir techninės kolegų pagalbos. Taip pat, kaip ir vertinant mokinių savijautą, mokytojai mokykloje pasigenda pakantumo, tolerancijos, palaikymo. Gali būti, jog todėl daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių nesiryžo pripažinti, jog, kolegų ir mokinių nuomone, jie yra kūrybiškos asmenybės.

6 paveikslas. Kaip jaučiatės mokykloje Jūs (pedagogas)?

Mokinių kūrybinio mąstymo raiška didele dalimi priklauso nuo pedagogo tikėjimo ir pasitikėjimo jų galiomis. N. L. Gage ir D. C. Berliner (1994) teigimu, mokiniai dažnai sako, kad geri mokytojai buvo tie, kurie skatino atskleisti tai, kas juose buvo geriausia, skyrė laiko, kad suprastų juos kaip žmones ir kt. Norint išsiaiškinti, *kaip mokytojai vertina savo mokinių kaip kūrybiškų asmenybių savybes*, pedagogų buvo paprašyta įvertinti jas balais.

Konkrečių vertinimų vidurkis nėra aukštas (7 paveikslas). Pedagogų nuomone, ryškiausiai iš visų kūrybiškai asmenybei būdingų savybių pasireiškia mokinių atvirumas naujam patyrimui ir naujumo poreikis, smalsumas ir žinių troškimas. Žemiausi vertinimų vidurkiai priskiriami šioms savybėms: idėjų gausa, išstvermingumas ir atkaklumas, originalumas ir gebėjimas pateikti įdomias idėjas, netradicinius vertinimus.

7 paveikslas. Mokinių savybių vertinimo vidurkiai

Detalesnė duomenų (6 lentelė) analizė patvirtino faktą, jog didelė dalis mokytojų pakankamai aukštai vertina mokinių atvirumą naujam patyrimui ir naujumo poreikį, smalsumą ir žinių troškimą, pasitikėjimą savo kūrybinėmis galiomis. Tuo tarpu penktadalis pedagogų tik vidutiniškai ar žemiau nei vidutiniškai vertina mokinių vaizduotę, originalumą, gebėjimą susiorientuoti naujose situacijose.

6 lentelė. Mokinių kūrybiškumo savybių vertinimas (%)

Kūrybiškos asmenybės savybės	Balai										Viso
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Atvirumas naujam patyrimui	1.0	3.0		3.0	12.9	7.9	18.8	20.8	16.8	15.8	100
Smalsumas, žinių troškimas	1.0	3.0	2.0	5.0	8.9	10.9	22.8	28.7	12.9	5.0	100
Idėjų gausa	1.0	3.0	3.0	9.9	19.8	14.9	27.7	13.9	5.9	1.0	100
Turtinga vaizduotė			5.0	5.0	18.8	21.8	12.9	19.8	11.9	5.0	100
Originalumas		1.0	5.9	9.9	22.8	13.9	20.8	14.9	8.9	2.0	100
Pasitikėjimas savo kūrybinėmis galiomis		2.0	2.0	8.9	10.9	21.8	20.8	20.8	6.9	5.9	100
Išstvermingumas, atkaklumas	1.0	3.0	3.0	3.0	19.8	26.7	24.8	9.9	7.9	1.0	100
Gebėjimas susiorientuoti naujose situacijose		2.0	1.0	3.0	22.8	18.8	26.7	12.9	11.9	1.0	100
Drąsa rizikuoti, imtis naujų veiklų		2.0	3.0	6.9	17.8	17.8	19.8	12.9	15.8	4.0	100

Atsakydami į klausimą *Kas trukdo ugdyti mokinių kūrybinį mąstymą mokykloje?*, tyrimo dalyviai pateikė 188 atsakymus (7 lentelė). Pusė tyrime dalyvavusių pedagogų pagrindiniu trukdžiu laiko perkrautas ugdymo programas, orientaciją į kūrybinio mąstymo nereikalaujantį valstybinių egzaminų pobūdį. Beveik trečdalis mokytojų nurodo, kad būti kūrybišku tiek mokytojams, tiek mokiniams trukdo nepalankus psichologinis klimatas mokykloje, kuris pasireiškia netolerancija kitaip mąstančiam, palaikymo ir supratimo

stoka. Mokytojai taip pat akcentuoja mokinių abejingumą, mokymosi motyvacijos stoka, nepasitikėjimą savo jėgomis, tingumą bei apatiškumą.

7 lentelė. Kas mokykloje trukdo ugdyti mokinių kūrybinį mąstymą (sk.)

49 – Perkrautos ugdymo programos
„Mokyklos administracija orientuota tik į bendrųjų programų „išėjimą“, „žinių sureikšminimas, o taip pat į žinias orientuotos ugdymo programos“, „per sunkios programos, mokiniai daug laiko turi skirti mokymuisi, tai ne visada susiję su kūrybiškumu“, „siaura ir kūrybiškumui ugdyti nepritaikyta mokymosi programa. Valstybinių egzaminų reikalavimai orientuoti į šablonų laikymąsi. Svarbiausia yra egzaminų rezultatai, nes nuo jų priklauso vaikų ateitis. Todėl visų pirma reikia dirbti ta kryptimi“.
31 – Nepalankus psichologinis klimatas mokykloje
„Bendra mokyklos ar klasės psichologinė aplinka būna nepalanki, t.y. nepriima naujų, originalių idėjų“, „trukdo mokinių nepasitikėjimas savimi, baimė būti išjuoktam draugų“, „nepakankama mokytojų tolerancija kitai mąstantiems mokiniams ir kolegoms“, „patyčios, nepalankus požiūris tiek į mokytojus, tiek ir į mokinius“.
31 – Mokinių abejingumas, mokymosi motyvacijos stoka
„Mokinių kūrybiškumas daug priklauso nuo jų pačių, nuo jų noro, nuo mokymosi motyvacijos“, „mokinių tingumas bei apatiškumas“, „žema kai kurių mokinių mokymosi motyvacija, išankstinis nusistatymas prieš bet kokias naujoves“, „mokinių abejingumas, nepasitikėjimas savo jėgomis“.
20 – Fizinė aplinka, klasių įranga, metodinių priemonių trūkumas
„trūksta lėšų idėjoms įgyvendinti, nepakanka mokymo priemonių“, „mokymo priemonių stoka“
13 – Niekas
„Niekas netrukdo. Visi džiaugiasi, kai atsiranda vienas kitas labai įdomus mokinytis, renginys“.
13 – Žinių, informacijos, kaip ugdyti mokinių kūrybiškumą, trūkumas
„Ne visada pakanka profesinių kompetencijų vienos ar kitos idėjos įgyvendinimui“, „trūksta mokėjimo stimuliuoti mokinių kūrybinį aktyvumą“, „norėtusi žinoti, kaip optimaliau ugdyti mokinių kūrybinį mąstymą, nes dabar tai darome intuityviai“.
11 – Mokytojų pasyvumas, iniciatyvų stoka
„Sustabarėjęs kai kurių kolegų požiūris į inovacijas“, „mokytojų konservatyvumas,

nenoras keisti mokymo stiliaus”, „siaurai” mąstantys mokytojai“.
10 – Didelis mokinių skaičius klasėje
„Didelis mokinių skaičius klasėje, sunkiai įmanomas individualus priėjimas prie mokinio“, „mokytojai privalo dalį dėmesio skirti pagal adaptuotas ir modifikuotas programas besimokantiems mokiniams“, „daug mokinių klasėje, trūksta laiko darbui su gabiais mokiniams“.
10 – Dideli mokytojų darbo krūviai, laiko stoka.
„Mokytojas dažnai atlieka raštininko darbus, veikia ir mokyklinio gyvenimo rutina, didelis mokytojo darbo krūvis“.

Pedagogų prašyta svarstyti, *kokių veiksmų, padėsiančių skleisti jų ir mokinių kūrybiniam mąstymui, tikėtusi iš mokyklos administracijos, kolegų, mokinių*. Iš viso pateikti 546 siūlymai (8 lentelė). Daugiausiai pasisakymų (209) sulaukta svarstant mokinių dalyvavimą kūrybinio mąstymo reikalaujančiose veiklose. Mokytojai linkę įvardyti ne konkrečias veiklas, bet kūrybiniam procesui reikšmingas mokinių veiklos ir asmenybės charakteristikas: motyvacija, iniciatyva, aktyvumas, drąsa veikti ir kt. Šios savybės nėra įgimtos, o didele dalimi priklauso nuo mokytojo veiksmų: ugdymo proceso organizavimo, gebėjimo motyvuoti mokinius, pažadinti jų kūrybinį aktyvumą ir kt. Kūrybiškas ugdymo proceso organizavimas galėtų prisidėti prie mokinių kūrybinio aktyvumo didinimo.

Iš kolegų trys ketvirtadaliai pedagogų pirmiausia tikisi palaikymo ir supratimo, beveik pusė - bendradarbiavimo. Reikšmingu kūrybiškumo plėtotės veiksmu pedagogai laiko ir dalijimąsi patirtimi, kolegishką pagalbą. Pasak tyrime dalyvavusių respondentų, iš kolegų jie norėtų sulaukti „demokratiškumo, dalinimosi naujomis idėjomis, atradimais“, „daugiau bendrų projektų, integruotų pamokų, nuoširdaus bendradarbiavimo“.

Mažiausiai pasiūlymų (151) išsakyta svarstant, kaip prie mokytojų ir mokinių kūrybiškumo plėtotės galėtų prisidėti mokyklos administracija. Ryškėja ta pati tendencija – palaikymo ir įvertinimo poreikis: „daugiau dėmesio ir pagarbos mokytojui, pasitikėjimo juo“, „dažniau išklaudyti, pritarti iniciatyvoms, aptarti, įvertinti“, „tolerantiško požiūrio į įvairių kūrybinį procesą, kuris ne visada susijęs su valstybinių egzaminų rezultatais“. Taip pat pedagogai iš mokyklos administracijos tikėtusi materialinių resursų kūrybiniam sumanymams įgyvendinti. Ir tik nedaugelis respondentų nurodė konkrečias priemones, kurias galėtų inicijuoti ar įgyvendinti mokyklos vadovai. Dalis mokytojų (10%) pažymėjo, jog mokyklos administracija visuomet palaiko mokinių ir mokytojų kūrybines iniciatyvas.

8 lentelė. Ko pedagogai tikisi iš mokyklos administracijos, kolegų, mokinių? (sk.)

Kokių veiksmų, padėsiančių skleistis pedagogų ir mokinių kūrybiniam mąstymui, tikėtumėtės iš:		
Mokyklos administracijos 151 pastebėjimas	Kolegų 186 pastebėjimai	Mokinių 209 pastebėjimai
80 - Palaikymas ir įvertinimas	77 - Palaikymas ir supratimas	41 Motyvacijos; 26 Iniciatyvos;
39 Pritarimo, supratimo, palaikymo; 34 Paskatinimo ir įvertinimo; 7 Tolerantiško, lankstesnio požiūrio į kūrybinį procesą.	48 Palaikymo, supratimo; 14 Geranoriškumo, pozityvaus požiūrio; 8 Tolerancijos; 7 Mažiau konkurencijos.	26 Aktyvumo; 18 Drąsos veikti; 16 Smalsumo 9 Originalumo; 9 Geranoriškumo, tolerancijos;
5 – Bendravimas ir bendradarbiavimas	48 – Bendravimas ir bendradarbiavimas	8 Supratimo;
17 - Konkrečios priemonės	38 - Dalijimasis patirtimi, pagalba	7 Darbštumo; 7 Pareigingumo ir atsakomybės;
11 Praktinių seminarų, vedamų mokytojų praktikų; 4 Papildomų ugdymo valandų gabiems mokiniams; 2 Mokytojų darbo laiko optimizavimo.	20 Dalijimosi gerąja patirtimi; 18 Pagalbos.	7 Atvirumo naujovėms; Pasitikėjimo savimi ir kitais;
29 - Materialiniai resursai		5 Bendravimo ir bendradarbiavimo;
kūrybiniais sumanymams realizuoti.		4 Ištvėringumo; 4 Rūpinimosi saviugda; 4 Mažiau pragmatizmo, atsidavimo kūrybai.
20 - Kita	23 - Kita	12 Kita
(Pagarbos mokytojui, pasitikėjimo juo, daugiau laisvės veikti ir kt.)	(Iniciatyvumo, atvirumo, noro dirbti ir kt.)	(Nuomonių skirtumų, idėjų, kritiškesnio mąstymo, įdomesnės veiklos ir kt.)

Pedagogų teirautasi, kokius veiksmus ar priemones jie siūlytų tam, kad mokytojų ir mokinių kūrybinis mąstymas pasireikštų visu pajėgumu (9 lentelė). Ketvirtadalis dalyvavusių tyrime pasisakė už mokymo programų koregavimą, šeštadalio manymu, tikslinga plėtoti ugdymo metodų ir proceso inovacijas, kurti palankią kūrybai mokymo(si)

aplinką, gerinti aprūpinimą mokymo(si) priemonėmis, skirti didesnę finansavimą kūrybiniais sumanymams įgyvendinti.

9 lentelė. Pedagogų pateikti siūlymai kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymui (sk.)

25 – Mokymo programų koregavimas
„Nagrinėtume žymiai mažiau temų, turinys susiaurėtų ir būtų gilesnis“, „Leisčiau koreguoti dalykų ugdymo turinį“, „Skirčiau daugiau laiko ugdymo plane mokinių kultūriniam ir meniniam ugdymui“, „Suteikčiau daugiau laisvės ugdymo procese, koreguočiau ugdymo programas“.
16 – Ugdymo metodų ir proceso organizavimo inovatyvumas
„Daugiau laiko palikčiau grupiniams kūrybiniais darbams, kai galėtų generuoti idėjas tiek laiko, kiek realiai jo reiktų“, „Daugiau dėmesio pamokai netradicinėje aplinkoje“, „Kuo dažniau taikyčiau netradicinį mokymą“, „Leisčiau mokyklos laikraštį, statyčiau daugiau spektaklių, kuriuose vaidintų ir suaugę, ir mokiniai“, „Ieškočiau netradicinių mokymo būdų, metodų“, „Keisčiau vertinimo (tame tarpe ir egzaminų) sistemą“, „Keisčiau požiūrį į mokymo ir mokymosi procesą“.
15 – Palanki kūrybai, netradicinė ugdymo aplinka
„Pirmiausiai turėtų visiems viskas būti gerai, daugiau šypsenų, mažiau niurzglių“, „Trūksta optimizmo mokyklose“, „Kurčiau tolerantišką, turtingą, optimistišką atmosferą ir aplinką“.
14 - Aprūpinimas mokymo priemonėmis, finansavimo didinimas
„Skirčiau didesnę finansavimą, kad jie būtų aprūpinti visomis reikalingomis priemonėmis ir inventoriu“, „Visi kabinetai turėtų daug spalvotų įvairių priemonių, darbo įrankių ir dar daug ko, ko reikia augančiam žmogui“, „Užtikrinčiau kūrybiškumą ugdančių programų finansavimą mokykloje“.
12 – Mokytojo darbo apimtys ir atlyginimas
„Didinčiau mokytojų atlyginimus, kurčiau skatinimo sistemą“, „Mažinčiau mokytojų darbo apimtį“, „Didinčiau mokytojams atlyginimus, kad galėtų turėti mažiau pamokų ir daugiau galimybių joms pasirengti“.
38 – Kita
„Daugiau bendraučiau ir bendradarbiaučiau“ (7), „Skirčiau daugiau dėmesio kūrybiškai mąstantiems“ (7), „Mažinčiau mokinių skaičių klasėje“ (5), „Plėščiau popamokinę veiklą“ (3) ir kt.

Išvados

1. Žmogaus kūrybinė saviraiška įmanoma tik tam tikroje socialinėje aplinkoje, o kūrybiškumo raiška didele dalimi priklauso nuo to, kokioje aplinkoje asmuo veikia. Kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankiai aplinkai priskiriamos šios charakteristikos: pozityvus požiūris į pokyčius, pasitikėjimu ir pagarba grįsti tarpasmeniniai santykiai, veikimo laisvė ir savarankiškumas, bendradarbiavimas, lanksti rezultatų vertinimo strategija, kūrybiškumo pavyzdžiai, tinkama fizinė aplinka.

2. Analizuojant kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankios mokyklos aplinkos bruožus išryškinama mokyklos kultūros svarba, t. y. tolerantiškos aplinkos puoselėjimas, įsitraukimo į veiklą skatinimas, kūrybiškumo vertingumo pripažinimas, komunikavimo atvirumas, rizikavimo ir bandymų palaikymas. Kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo plėtotei itin svarbus ir psichologinis mokyklos klimatas, klasės atmosfera, pasitikėjimu ir pagarba grįsti mokyklos bendruomenės narių tarpusavio santykiai, mokytojo asmenybė, funkcionalios mokymo(si) erdvės.

3. Analizuojant empirinio tyrimo, kuriame dalyvavo 101 pedagogas iš 5 projekte dalyvaujančių Lietuvos mokyklų, duomenis pastebėta, jog atsakydami į klausimus dauguma mokytojų linkę rinktis vidutinius atsakymų variantus, todėl daugeliu atvejų rezultatai skiriasi nedaug. Tačiau detalesnė tyrimo duomenų analizė leidžia daryti išvagas apie tai, koks yra bendras mokyklos kontekstas kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo aspektu.

3.1. Svarbiausiomis kūrybinio mąstymo charakteristikomis pedagogai laiko originalumą ir lankstumą. Taip pat kūrybiškai mąstančiam mokiniui priskiriamos ir kūrybiškos asmenybės savybės: aktyvumas, mokymosi motyvacija, smalsumas, gebėjimas spręsti problemas, interesų platumas. Apibūdindami kūrybiniam mąstymui palankią aplinką kaip reikšmingiausias jos bruožus pedagogai nurodo palankų psichologinį mokyklos klimatą, veikimo laisvę ir kūrybinės veiklos skatinimą, tinkamą fizinę aplinką ir aprūpinimą mokymo(si) priemonėmis, bendravimą ir bendradarbiavimą.

3.2. Pedagogai pripažįsta, jog žinių apie kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo ugdymą turi tik vidutiniškai, o pagrindiniu informacijos šaltiniu mokytojai nurodo esant asmeninę patirtį ir savarankiškas literatūros studijas. Mažiausiai veiksminga įgyjant žinių bei patyrimo apie kūrybiškumo ugdymą yra aukštoji mokykla, kurioje respondentai studijavo. Ribota yra ir informacijos sklaida tarp kolegų.

3.3. Mokytojų manymu, bendras mokyklos kontekstas yra kur kas palankesnis kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui ugdyti nei visos švietimo sistemos kontekstas.

Didelė dalis respondentų sutinka, jog jų mokykloje yra aiškiai išreikštas siekis ugdyti kūrybiškai mąstančias asmenybes, mokykla noriai imasi įgyvendinti inovacijas, mokykloje yra daug kūrybiškai mąstančių pedagogų. Kiek mažiau teigiamo vertinimo sulaukė teiginiai apie kūrybiškai mąstančių pedagogų motyvavimą, skatinimą už inovatyvumą, originalumą. Mokyklos administracijos atstovai mokytojų kūrybiškumo skatinimą mokykloje vertina palankiau nei pedagogai.

3.4. Dauguma respondentų pripažįsta, jog mokiniai mokykloje yra skatinami kūrybiškai mąstyti, organizuojamos įvairios veiklos mokinių kūrybiniam mąstymui aktyvinti ir rezultatams pristatyti. Tačiau trečdalis pedagogų nemano, kad mokykloje pakankamai gerbiami kitaip mąstantys ir besielgiantys, kad mokiniai sulaukia mokytojų ir bendraamžių supratimo. Beveik pusė pedagogų nesėkmės atveju jaučia nepakankamą palaikymą. Mokytojai mokykloje pasigenda pakantumo, tolerancijos, palaikymo.

3.5. Kuriant kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankią aplinką mokykloje pedagogai nurodo, jog jie palaiko mokinių iniciatyvas, siekia padėti mokiniams pasitikėti savo kūrybinėmis galiomis, pozityviai save vertinti. Tačiau išryškėjo ir tai, kad į kūrybinio mąstymo reikalaujančias veiklas ne visada įtraukiamas kiekvienas mokinytis, o mokykloje nepakankamai pripažįstama kūrybinio proceso svarba.

3.6. Didžiausi kūrybiškumo ir kūrybinio mąstymo mokykloje trukdžiai, pedagogų manymu, yra perkrautos ugdymo programos, nepalankus mokyklos psichologinis klimatas, mokinių abejingumas ir motyvacijos stoka. Mokytojų ir mokinių kūrybiniam mąstymui plėtotis iš kolegų ir mokyklos administracijos pedagogai pirmiausiai norėtų sulaukti palaikymo ir supratimo, geranoriško bendravimo ir bendradarbiavimo, o iš mokinių – iniciatyvumo ir stipresnės mokymosi motyvacijos.

3.7. Siekiant puoselėti kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui palankią aplinką mokytojai siūlo koreguoti ugdymo programas, skatinti ugdymo inovacijas, mokykloje kurti geranorišką ir naujovėms atvirą ugdymo aplinką, aprūpinti naujomis ugdymo priemonėmis, mažinti mokytojo darbo apimtį.

Literatūra

1. Alencar, E. M. L. S. (2002a). Obstacles to personal creativity among university students. *Gifted Education International*, 15, p. 133-140.
2. Alencar, E. M. L. S. (2002b). O estímulo a criatividade em programas de posgraduação Segundo seus estudantes [Incentives to creativity in postgraduate programs according to their students]. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 15, p. 63-70.
3. Alencar, E. M. L. S., & Fleith, D. S. (2003). Barreiras a criatividade pessoal entre professores de distintos níveis de ensino [Barriers to personal creativity among school teachers]. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, 16, p. 63-69.
4. Apel, H., Dernbach, D., Kodelpeter, Th., & Weinbrenner, P. (Eds.). (1998). *Wege zur Zukunftsfähigkeit – ein Methodenhandbuch* [Ways to future prospects – a methodological manual]. Bonn: Stiftung MITARBEIT.
5. Azzam, A.M. (2009). Why Creativity Now? A Conversation With Sir Ken Robinson. *Teaching for the 21st Century*, 67, 1, p. 22-26.
6. Baer, J. (1998a). The case for domain specificity in creativity. *Creativity Research Journal*, 11, p.173-177.
7. Baer, J. (1998b). Gender differences in the effects of extrinsic motivation on creativity. *Journal of Creative Behavior*, 32, p.18-37.
8. Beghetto, R.A. (2007). Does creativity have a place in classroom discussion? Prospective teachers' response preferences. *Thinking Skills and Creativity*, 2, p. 1-9.
9. Bibler, V. S. (1983). Thinking as creation: Introduction to the logic of mental dialogue. *Soviet Psychology*, 22, p. 33-54.
10. Cajide, J. (1981). Creatividad escolar y medio socio-gráfico: Investigación sobre la población en Galicia [School creativity and socio-graphic: research on Galicia population]. *Innovación Creadora*, 12(13), p.9-18.
11. Cerioli, L., & Antonietti, A. (1992a). *Programma di sviluppo della creatività infantile* [Child creativity enhancement training]. Teramo: Giunti e Lisciani (2nd rev. and enlarged edition published 2001 as *Diventare ciò che si è. Un laboratorio per sperimentare la creatività e l'autonomia a scuola* [To become what someone already is. A laboratory to experience creativity and autonomy at school]. Milan: Franco Angeli).
12. Cerioli, L., & Antonietti, A. (1992b). *Sviluppare la creatività infantile a scuola. Un contributo sperimentale* [Stimulating children's creativity in the schools. An experimental study]. Potenza, Italy: IRRSAE Basilicata.
13. Černius, V.J. (1992). *Mokytojo pagalbininkas*. Kaunas: Litera.
14. Černius, V. J. (1993). *Mokykla: organizacija, bendravimas, vadovavimas. Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Spauda. p. 239-262.
15. Combs, A. W. (1965). *The professional education of teachers*. Boston: Allyn & Bacon.
16. Dackert, I. (2001). *Integration and creative experiences after a merger of two organizations within the Social Insurance Service*. Lund, Sweden: Lund University, Department of Psychology.
17. Daukšytė, J. (1993). Humanistinis požiūris į ugdymą. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Spauda. p. 43-50.
18. Druzhinin, V. N. (1999). *Psikhologiya obshchikh sposobnostei* [Psychology of general abilities]. Saint Petersburg, Russia: Piter.
19. Dubosaitė, L. (2000). Apie mokinius ir mokytojus. *Gama*, 24, p. 12-16.
20. Ekval, G. (1997). Organizational conditions and levels of creativity. *Creativity and Innovation Management*, 6, p.195-205
21. Fasko, D. (2001). Education and creativity. *Creativity Research Journal*, 13, p. 317-328.

22. Ferrari, A., Cachia, R., Punie, Y. (2009). *Innovation and Creativity in Education and Training in the EU Member States: Fostering Creative Learning and Supporting Innovative Teaching. Literature review on Innovation and Creativity in E&T in the EU Member States*. ICEAC.
23. Fleith, D. S. (2002). Creativity in the Brazilian culture. In W. J. Lonner, D. L. Dinnel, S. A. Hayes, & D. N. Sattler (Eds.), *Online Reading in Psychology and Culture* (Unit 5, Chapter 3). Retrieved October 15, 2004, from <http://www.ac.www.edu/culture/index-cc.htm>
24. Gage, N. L., Berliner, D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma Litera.
25. Gebert, D. (2002). *Führung und innovation* [Leadership and innovation]. Stuttgart: Kohlhammer.
26. Grakauskaitė-Karkockienė, D. (2006). *Kūrybos psichologijos pagrindai*. Vilnius: Logotipas.
27. Guilford, J. P. (1956). The structure of intellect. *Psychological Bulletin*, 53, p. 267-293
28. Huerta, Fernandez, J. (1968). Originalidad y creatividad docente y discente: Como desarrollar la originalidad y la inventiva del alumno durante la escolaridad? [Teacher and student originality and creativity: How to develop the student originality and inventiveness during the school period?]. In *Enciclopedia Tiempo y Educacion*, 2, p. 329-343. Madrid: Compania Bibliografica Espanola.
29. Jonynienė, V. (1987). *Jaunesniųjų moksleivių kūrybinio mąstymo ugdymas*. Vilnius. PMTI.
30. Kaufmann, G. (2003). Expanding the mood-creativity equation. *Creativity Research Journal*, 15, p.131-135.
31. Kovalevskaja K. (2005). Paauglių (9-12 kl.) kūrybiškumo ypatumai. Vilnius. Magistro darbas, p. 73
32. Krause, D. E. (2004). *Macht und vertrauen in innovationsprozessen: Ein empirischer beitrag zu einer theorie der fuhruhg* [Power and trust in innovative processes: An empirical contribution to a theory on leadership]. Wiesbaden: Gabler.
33. Lindstrom, L. (2001, September). *Criteria for assessing students' creative skills in the visual arts. A teachers manual*. Paper presented at the "A Must or a Muse. Art and Culture in Education: Policy and Practice in Europe" conference, Rotterdam, Netherlands.
34. Marcelionienė, E. (1993). Praktiniai pradžios mokyklos pertvarkymo keliai. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Spauda. p. 191-198.
35. Marin, R. (1989). *La formacion para la creatividad* [Teacher training for creativity]. Madrid:UNED.
36. Martorell Pons, A. (1968). *La creatividad. Un Nuevo aspecto de la inteligencia: El pensamiento divergente* [Creativity. A new intelligence aspect; divergent thinking]. Unpublished master's thesis, University of Barcelona, Spain.
37. Maslow, A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
38. Meissner, W. (1989). Innovation und organization. *Die initiierung von innovationsprozessen in organisationen* [Innovation and organization. The introduction of innovative processes in organizations]. Stuttgart: Verlag fur Angewandte Psychologie.
39. Mena, I. (2000). Aprender para crear [Learning for creating]. *Psykhe*, 9, p. 143-153.
40. Mena, I., & Vizcarra, R. (2003). Evaluacion de los Aprendizajes para incentivar la creatividad [Learning assessment that stimulates creativity]. *Boletin de Investigacion Educativa de la Facultad de Educacion de la P. Universidad Catolica de Chile*, 18, p. 273-283.
41. Metzger, W. (1979). Gestalttheoretische ansaltze zur frage der kreativitat [Gestaltoriented approaches concerning creativity]. Reprinted in W. Metzger (1986),

- Gestaltpsychologie: Ausgewahlte werke aus den jahren 1950 bis 1982*. Frankfurt/M: Kramer.
42. Nickerson, R. S. (1999). Enhancing creativity. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity*. Cambridge University Press. p. 392-430.
  43. Stepanosova, O., & Grigorenko, E. L. (2006). Creativity in Soviet-Russian psychology. In J.C. Kaufman & R.J. Sternberg (Eds.), *The international handbook of creativity* (pp. 235-269). Cambridge: Cambridge University Press.
  44. Ozhiganova, G. V. (2001). Diagnostika i formirovanie kreativnosti u detey v protsesse uchebnoi deyatel'nosti [Diagnostics and forming of creativity in children in the process of school learning]. *Psikhologicheskii Zhurnal*, 22, p. 75-85.
  45. Penavos, J. C. (2000). *Creatividad. Capital humano para el desarrollo social* [Creativity: Human capital for social development]. Retrieved October 28, 2004, from <http://homepage.mac.com/penagoscorzo/creatividad.2000/creatividad.html>
  46. Piirto, J. (2005). The creative process in poets. In J. C. Kaufman & J. Baer (Eds.), *Creativity across domains: Faces of the muse* Mahwah, NJ: Erlbaum. p. 1-22.
  47. Prado, D. (1991a). Programa de estimulación creative en Galicia [Program of creative stimulation in Galicia]. In R. Marin & S. De la Torre (Coords), *Manual de la Creatividad: Aplicaciones educativas* [Handbook of creativity: educative applications]. Barcelona: Vicens Vives. p. 216-225.
  48. Preiss, D. D., Strasser, K. (2006). *Creativity in Latin America: View from Psychology, Humanities, and the Arts*.
  49. Florida R. (2003) . Cities and the Creative Class. Pasiiekta adresu: <http://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/4%20Cities%20and%20the%20Creative%20Class.pdf>
  50. Renzulli, J. S. (1994). *School for talent development: A practical plan for total school improvement*. Mansfield Center, CT: Creative Learning Press.
  51. Robinson, K. (1999). Culture, creativity and the young: developing public policy. *Cultural Policies Research and Development Unit Policy Note No. 2*. Council of Europe Publishing, p. 75.- ISBN -92-871-3856-7
  52. Sahlin, N.-E. (2001). *Kreativitetens filosofi* [The philosophy of creativity]. Nora: Nya Doxa.
  53. Sampascual, G. (1982b). El entrenamiento de la creatividad segun un enfoque experimentalista [Creativity training: an experimental focus]. *Revista de Psicología General y Aplikada*, 37(4), p. 609-631.
  54. Solar, M. I., Segure, T., & Dominguez, L. (1998). Los estilos comunicativos y sus efectos en la creatividad de los alumnos: Un aporte a los objetivos fundamentals transversals de la educacion basica [Communicative styles and their effects on student creativity]. *Pensamiento Educativo*, 22, p. 259-273.
  55. Sternberg, R. (2007). Creativity as Habit. *Creativity: A Handbook for Teachers*. Singapore, National Institute of Education, Nanyang Technological University.
  56. Sternberg, R.J., Lubart, T.I., (1999). The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms. *Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge university press, p. 3-16.
  57. Sternberg, R. J., Kaufman, J.C., & Pretz, J. E. (2002). *The creativity conundrum: A propulsion model of kinds of creative contributions*. New York: Psychology Press.
  58. Szmidt, K. J. (2003). Współczesne koncepcje wychowania do kreatywnosci i nauczania tworczości: Przegląd stanowisk polskich [Contemporary theories of nurturing and teaching creativity: A review of Polish conceptions]. In K. J. Szmidt (Ed.), *Dydaktyka tworczości. Koncepcje, problemy, rozwiązania*. [Creative education. Conceptions, problems, solutions]. Krakow, Poland: Impuls Publishers.
  59. Tokarz, A., & Słabosz, A. (2001b). Cechy uczniów preferowane przez nauczycieli jako wymiar aktywności twórczej w szkole. Cz.II. Uczeń idealny i twórczy w preferencjach badanych nauczycieli [Teachers' perception of students' traits as a

- dimension of creative activity in school. Part II. An ideal and creative student as perceived by teachers]. *Edukacija. Studia. Badania. Innowacje*, 3, p. 36-48.
60. Torre, S., De la. (1987). Educar en la creatividad. *Recursos para el medio escolar* [Teaching in creativity: Resources for school context]. Madrid: Narcea.
  61. Urban, K. (2007). Assessing Creativity: A Componential Model. *Creativity: A Handbook for Teachers*. Singapore: National Institute of Education, Nanyang Technological University.
  62. Urban, K. K.(2003). Towards a componential model of creativity. In D. Ambrose, L. M. Cohen,& A. J. Tannenbaum (Eds.), *Creative intelligence: Toward theoretic integration*. Cresskill, NJ: Hampton Press. p. 81-112.
  63. Vaicekauskienė, V. (2009). *Švietimo problemas analizė*, Nr.3 (31), p. 12.- ISSN 1822-4156
  64. Weisberg, R. W. (1999). Creativity and Knowledge: A Challenge to Theories. *Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University press. p. 226–250.
  65. Wermke, J. (1989). *Hab a talent, sei a genie!": Kreativital als paradoxe aufgabe* [Have a Talent, Be a Genius!": Creativity as a paradox problem]. Weinheim: Deutscher Studies Verlag.
  66. West, M. A. (1990). The social psychology of innovation in groups. In M. A. West & J. L. Farr (Eds.), *Innovation and creativity at work. Psychological and organizational strategies*. Chichester, U. K.: Wiley. p. 309-333.
  67. Westby, L., & Davidson, L. (1995). Creativity: Asset or burden in the classroom? *Creativity Research Journal*, 8, p. 1-10.
  68. Žibaitis, R. (1993). Ugdymo doroviniai aspektai. *Lietuvos švietimo reformos gairės*. Vilnius: Spauda. p. 51-62.